

‘Rahat Durur Takımdan Olmayanlardan’: Bedirhanzâde Hüseyin Kenan Paşa [1855-1913]

From Those Who are not Obedient: Bedirhanzâde Hüseyin Kenan Pasha [1855-1913]

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

Ozan Can Akpınar

Bingöl Üniversitesi
ozanakpınar10@gmail.com

Başvuru / Submitted:
18 Eylül 2024

Kabul / Accepted:
1 Aralık 2024

DOI: [10.21021/osmed.1552341](https://doi.org/10.21021/osmed.1552341)

Atıf / Citation:

Akpınar, O. C. “‘Rahat Durur Takımdan Olmayanlardan’: Bedirhanzâde Hüseyin Kenan Paşa [1855-1913]”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 24 (2025): 367-394.

Benzerlik / Similarity: 2

Öz

Bedirhanzâde Hüseyin Kenan Bey, Hicri 1272 (1855-1856) senesinde Girit’te dünyaya gelmiştir. Kozan sancağı Meclis-i Temyizi İkinci Kitabesinde memur iken 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’nın çıkmasıyla birlikte Adana’dan topladığı üç bini aşkın gönüllü Kürt askeriyile Balkan cephesinde görev almıştır. Ancak savaşın ardından Cizre’ye gelerek kardeşi Osman Bey ile bir ayaklanma başlatmıştır. İsyanın bastırılması ve II. Abdülhamid’in kendisini affetmesi üzerine ise İstanbul’a gelmiştir. Ardından Şehremaneti Meclis azalığı ile çeşitli kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde bulunmuştur. Hatta 1902 yılında, Teke Mutasarrıflığında bulunduğu sırada Paşa rütbesi verilmiştir. Fakat 1906 yılında İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa’nın öldürülmesinin arkasında Bedirhanzâdelerin bulunduğu yönünde bir kanaat hasıl olunca diğer Bedirhanzâdelerle birlikte sürgün edilmiştir. II. Meşrutiyet’in ilanından bir süre sonra ise İstanbul’a dönmüştür. Yine bu dönemde Cizre’ye gitmiş hatta 1912 yılındaki seçimlerde buradan mebus olma yolunu aramıştır. 1913 yılında ise Siirt’te vefat etmiştir. Bu bilgilerden hareketle çalışmada Bedirhan ailesi içinde çok önemli bir yere sahip olan Hüseyin Kenan Paşa’nın idarî ve siyasi hayatı Osmanlı arşiv vesikaları temelinde ele alınmıştır. Ayrıca Hamidiye rejimiyle II. Meşrutiyet döneminde Bedirhan ailesiyle ilgili olarak ne tür farklı uygulamalara gidildiği Hüseyin Kenan Paşa özelinde ortaya çıkarılmış ve ailenin her iki döneme ait temel sorunları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bedirhanzâde, Hüseyin Kenan, Cizre, Siirt.

Abstract

Bedirhanzade Hüseyin Kenan Bey was born in Crete in 1272 AH (1855–1856). While serving as a civil servant as Second Secretary of the Parliament Appellate in the Sanjak of Kozan, he participated in the Balkan Front with over three thousand volunteer Kurdish soldiers that he had gathered from Adana following the outbreak of the 1877–1878 Ottoman-Russian War. After the war, he returned to Cizre and initiated an uprising with his brother, Osman Bey. After the rebellion was suppressed and Abdulhamid II forgave him, he came to Istanbul. Then, he served as a member of the Municipal (Şehremaneti) Council and a governor and mutasarrif at various times. In 1902, he was even awarded the rank of Pasha (a high-ranking Ottoman official) while serving as the governor of Teke. However, in 1906, when suspicions arose that the Bedirhanzades (the Bedirhan family) were involved in the murder of Istanbul Mayor Rıdvan Pasha, he, along with other members of his family, was exiled. Following the declaration of the Second Constitutional Era, he returned to Istanbul. Nevertheless, he returned to Cizre during this period and even sought to become a deputy for Cizre in the 1912 elections. He passed away in Siirt in 1913. Drawing on this information, Hüseyin Kenan Pasha’s administrative and political career, which held significant importance within the Bedirhan family, is examined through Ottoman archive documents. Moreover, it is revealed how different practices were applied to the Bedirhan Family during the Hamidian Regime and the Second Constitutional Monarchy period, particularly in the case of Hüseyin Kenan Pasha, and the fundamental problems of this family in both periods are discussed.

Keywords: Bedirhanzade, Hüseyin Kenan, Cizre, Siirt.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulamaya başladığı merkeziyetçi politikaların eksenini doğu vilayetlerine doğru genişleyince, bölgede yarı-özerk bir halde varlıklarını sürdüren Kürt beyleri rahatsız olmuşlardır. Hatta 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilanı ve Tanzimat reformlarının 1845 yılında doğu vilayetlerinde faaliyete geçirilmek istenmesi Nurullah Bey, Bedirhan Bey, Han Mahmud ve Mustafa Bey gibi önemli beylerin isyan etmelerine yol açmıştır.¹ Bunlardan Azizan sülalesine mensup olan Cizre-Bohtan Emiri Bedirhan Bey 1843 yılında Cizre mütesellimi olarak tayin edilmiş, zaman içerisinde nüfuzunu genişleterek sadece Cizre ve Bohtan bölgesiyle yakın çevresinde oldukça güçlü bir hale gelmiştir. Ayrıca Osmanlı merkezi yönetiminden gelen emirlere karşı çıkmaya başlamış, hatta son olarak Musul Valisi Mehmed Paşa'nın idari düzenlemelerle ilgili önerisini reddetmiştir. Bedirhan Bey'in, böyle bir sürecin sonunda isyan etmesiyle birlikte Osmanlı ordusu da karşı harekete geçmiştir.²

Osmanlı merkezi yönetimini uzun müddet uğraştıran isyanın bastırılması için ilk olarak çeşitli nasihatler yoluyla barışçıl bir çözüm aranmıştır. Ancak netice alınamamış ve nihai çare olarak Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa bölgeye gönderilmiştir.³ Osman Paşa, buradaki ittifakı dağıtmak amacıyla Bedirhan Bey'in kuzeni İzzeddin Şir'i yanına çekmiş ve İzzeddin Şir sayesinde çok sayıda Kürt beyi merkezi yönetim safında yer almıştır. 1847 yılında Osman Paşa komutasındaki askeri kuvvet tarafından düzenlenen harekât neticesinde ise Bedirhan Bey mağlup edilmiştir.⁴

Teslim olmak zorunda kalan Bedirhan Bey, ailesi ve mahiyetindekilerle birlikte önce İstanbul'a gönderilmiş, sonrasında Girit'e (Kandiye) sürgün edilmiştir. Fakat 1857 yılında affedilerek ailesiyle birlikte İstanbul'a gelmesine izin verilmiştir. Hatta aynı yıl zarfında mir-i miranlık rütbesi tevdi edilerek paşa unvanına haiz olmuştur. Ne var ki Bedirhan Paşa, o dönem Girit'ten ayrılmak istememiştir. Ancak bir süre sonra yani 1861⁵ yılında İstanbul'a geçme talebinde bulunmuş ve bu talebin olumlu karşılanmasıyla birlikte İstanbul'da ikâmet etmeye başlamıştır. Akabinde buradan ayrılmak istemiş ve merkezi yönetimden izin alarak 1868 yılında Şam'a taşınmıştır. Zaten 1869 yılında da hayatını kaybetmiştir.⁶

¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, haz. Neşet Çağatay, cilt 3-4 (Ankara: TTK Yayınları, 1980), 275-276; Nihat Karademir, *Osmanlı'nın Son Yüzyılında Kürtler-Modernleşme, Merkeziyetçilik ve İsyân* (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2017), 68-69; Cabir Doğan, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)" (Doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010), 52; Cabir Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/12 (2010): 17-18, 25-26; Fatih Gencer, "Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 14.

² Gencer, "Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı", 146; Tuncay Öğün, *Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şir Bey ve İsyanı* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 42-44; Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyan Yılları* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2011), 84; Doğan, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)", 29, 57-58.

³ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, cilt. 6-7-8, yeni yazıya akt. Yücel Demirel (İstanbul: YKY, 1999), 1246; Gencer, "Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı", 168.

⁴ Doğan, "Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", 27; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, 1250; Gencer, "Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı", 177.

⁵ Doğan'ın verdiği bilgilere göre 1861, Kardam'a göre ise 1863 yılında İstanbul'a gelmiştir. Bkz. Doğan, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)", 212; Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Sürgün Yılları* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2019), 229.

⁶ Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyan Yılları*, 31-32; Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Sürgün Yılları*, 70, 169-172, 229; Doğan, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)", 203.

Bedirhan Paşa'nın, vefat ettiği tarihte 21'i erkek olmak üzere toplam 42 çocuğunun bulunduğu anlaşılmaktadır.⁷ Vefatından sonra hem kendisinin şöhreti hem de ailenin nüfuzu nedeniyle çocuklarının da devlet hizmetinde istihdam edildikleri görülmektedir. Nitekim çalışmanın konusunu teşkil eden ve Bedirhan Paşa'nın oğullarından olan Hüseyin Kenan Bey uzun müddet devlet hizmetinde görev almış ve Bedirhanzâde olmanın ayrıcalıklarından fazlasıyla istifade etmiştir.⁸

Böyle şöhretli bir aileye mensup olan Hüseyin Kenan Bey, H. 1272'de (1855-1856) Kandiye'de (Girit) dünyaya gelmiştir. Sıbyan ve rüştiye mekteplerinde okumuş; Türkçe ve anadili olan Kürtçe dışında Arapça, biraz da Farsça öğrenmiştir.⁹ Ayrıca Şam askeri okuluna kaydolmuşsa da okulu bitirmeden bırakmıştır.¹⁰

Hüseyin Kenan Bey, Osmanlı kayıtlarına göre Zeynep Hanım ile evlenmiştir. Yine kayıtlara göre Mehmed Selahaddin, Ahmed Bedirhan ve Mahmud Adnan adlarında oğulları; Mihriban, Hurşide ve Münire adlarında kızları dünyaya gelmiştir.¹¹ Memuriyet hayatına bakıldığında 1870-1871'de yani 15 yaşında iken Bahriye Nezareti Muhasebe Kalemine, 1875-1876'da Kozan Sancağı Meclis-i Temyizi İkinci Kitabetine memur olduğu görülmektedir. Burada bir seneyi aşkın hizmet verdikten sonra Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasından dolayı istifa ederek vilayet merkezine yani Adana'ya gitmiştir. Sonrasında Adana'daki aşiretlerden üç bini aşkın gönüllü toplamış ve genç yaşında maiyetindeki aşiretlerle birlikte İstanbul'a hareket etmiştir. İstanbul'a gelişiyle birlikte ise kendisine kâimmakamlık rütbesiyle topladığı birliğin kumandanlığı vazifesi verilmiştir.¹²

Savaş sırasında Şıpka ordusuna dahil olarak Müşir Şakir Paşa'nın maiyetinde Tuna cephesinde görev almış ve harbin sonuna kadar bu cephede bulunarak savaşların çoğuna katılmıştır.¹³ Lütfi'ye göre Hüseyin Kenan Bey'in yanında götürdüğü kişilerden sadece 80'i gazi olarak dönebilmiştir.¹⁴

Hüseyin Kenan Bey'in adı sonraki yıllarda isyanlarla veya türlü iddia ve ithamlarla gündeme gelmiştir. Özellikle II. Abdülhamid dönemindeki mülkî amirliklerinde kendisiyle ilgili şikâyetlerin ardı arkası kesilmemiştir. Ayrıca bir dönem diğer Bedirhanzâdelerle birlikte sürgün edilmiş, II. Meşrutiyet döneminde ise mebus olma yolunu aramıştır. Bu bilgilerden hareketle çalışmada Bedirhan ailesinin önemli fertlerinden, Sadrazam Ferid Paşa'ya göre "*Bedirhanpaşa oğullarının en şerirlerinden*"¹⁵ olan, hatta 1913 yılında vefat etmeden önce ailenin lideri konumunda bulunan Hüseyin Kenan Paşa'nın şu ana kadar detaylı bir şekilde incelenmeyen idarî ve siyasî yaşamının Osmanlı arşiv vesikaları temelinde ele alınması amaçlanmıştır. Ayrıca bazı İngiliz konsolosluk

⁷ Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, 31; Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Sürgün Yılları*, 240; Doğan, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)", 216.

⁸ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *DH.SAİD (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi)*, 1/486; BOA, *BEO (Bâbiâli Evrak Odası Evrakı)*, 1728/129572.

⁹ BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), *DH.SAİD (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi)*, 1/486; BOA, *BEO (Bâbiâli Evrak Odası Evrakı)*, 1728/129572.

¹⁰ Salih Bedirhan, "Bedirhâni Hüseyin Paşa, Roji Kürd, s. 3 (14 Ağustos 1913)", *Cemiyeta Hêvi ya Telabeyê Kurd (Kürd Talebe Hêvi Cemiyeti) û Roji Kurd (1913)* içinde, ed. S. Verroj (İstanbul: Dara Yayınları, 2020), 116.

¹¹ BOA, *BEO*, 4270/320195; Malmîsanij, *Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları* (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2009), 188; *TBMM Zabıt Ceridesi*, içtima 38, celse 1, cilt 12 (1 Kânûn-ı Sâni 1341/5 Ocak 1925), 241.

¹² BOA, *DH.SAİD*, 1/486.

¹³ BOA, *DH.SAİD*, 1/486; Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyıl Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek*, proje koordinatörü N. K. Dinç ve A. Akpınar (İstanbul: Bgst Yayınları, 2007), 47.

¹⁴ Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyıl Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek*, 47. Salih Bedirhan'a göre 3.500 gönüllü toplamıştır. Bunlardan üç bini hayatını kaybetmiştir. Salih Bedirhan, "Bedirhâni Hüseyin Paşa", 116.

¹⁵ BOA, *Y.A.HUS (Sadâret Hususî Maruzât Evrakı)*, 501/33.

raporlarından, Bedirhanzâdeler tarafından kaleme alınmış çeşitli yazılardan, döneme ait süreli yayınlardan ve yerli-yabancı literatürden istifade edilmiştir.

1. Bedirhanzâdelerin İsyanı

Hüseyin Kenan Bey, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bitmesiyle birlikte İstanbul'a döndüğü ve yaptığı hizmetlerden dolayı kendisine beşinci rütbeden mecidi nişanı verildiği anlaşılmaktadır.¹⁶ Fakat yardımcı birliklere kumandanlık yapan kardeşi Osman Bey ile -sebebi tam olarak bilinmese de- muhtemelen savaştan sonra istedikleri veya kendilerince hak ettikleri maaşı alamamalarından dolayı 1878 sonbaharında bir isyan hareketine girişmişlerdir.¹⁷ Akabinde merkezi hükümet, hadisenin etraflıca araştırılması için bölgeye bir heyet-i ıslahiyye göndermiştir. Heyet-i ıslahiyyenin başkanı olan Sivas Valisi Abidin Bey, hazırladığı raporunda, Bedirhanzâdelerin yanında yer alan aşiret reislerini bildirmiştir.¹⁸

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin tutumu hadiseyi barış yoluyla çözmektir. Nitekim 23 Kasım 1878'de Osman Bey'in iki bini aşkın silahlı Kürt'le Cizre'ye girdiği haberi alınınca, merkezi hükümet tarafından o sırada Bohtan'da olan Osman Bey'e içinde birtakım nasihatlerin bulunduğu bir telgraf gönderilmiştir. Ancak herhangi bir cevap alınmamış ve başka bir telgrafla iletişime geçilmeye çalışılmıştır. Esasında Osman Bey'in 24 Kasım 1878 itibarıyla telgraf hatlarını kesmemesi ve şekâvette bulunmaması zaman kazanılması açısından önemlidir. Zira merkezi yönetim, Osman Bey'in kafasında "*mefsedet*" fikri olmasa böyle bir silahlı toplulukla Cizre'ye girmeyeceğini düşünmekteydi. Kaldı ki bu düşünce, 23 Kasım gecesi Osman Bey'e yazılan telgrafta da açıkça dile getirilmiş, Bedirhan ailesine kötü bir nam verecek böyle bir hareketten geri dönmesi gerektiği uyarısında bulunulmuştur. Buna mukabil Osman Bey, yukarıda sözü edilen nasihatnamenin kendisine ulaşmadığını söylemiş, Kürtleri silah altına alıp Cizre'ye geldiği yönündeki iddiayı reddetmiştir. Ayrıca Cizre'ye gelişi sırasında Kürtler tarafından karşılandığını, Cizre'ye birlikte girdiklerini ve topluluğun birkaç güne kadar dağılacağını belirterek hareketini izah etmeye çalışmıştır. Özetle Osman Bey, üzerine asker sevk edilmesinin adil olmadığını düşünmekteydi. Zira şaki ve asi olmadığını belirtmekte, Bedirhan ailesinin devlete çok sayıda hizmette bulunduğunu, hatta muharebede dahi pek çok aile ferдинin cansiperane hizmet ettiğinin mevki kumandanlarının şehadetiyle ortada olduğunu vurgulamaktaydı. Ancak bütün bunlara rağmen hiçbir mükafata nail olamadıkları serzenişinde bulunmuş, kimsenin kendilerinin çektikleri sıkıntılara itibar etmediğinden yakınmıştır. Yaşananlar üzerine asker sevk edilmesine karar verilirse de "*elhükümüllah*" ifadesini kullanarak boyun eğmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Bütün bunlar yaşanırken, Osmanlı yönetimi yeterince asker toplayana kadar Osman Bey'i oyalama arzusunda idi. Bu yüzden kendisiyle telgraf başında muhabere edilmeye devam edilmiştir.¹⁹ Çünkü Osman ve Hüseyin Kenan beylerin amaçladıkları üzere burada bir emirlik kuracak kadar silahlı güce sahip

¹⁶ BOA, *DH.SAİD*, 1/486.

¹⁷ Hüseyin Kenan Paşa, Şıpka muharebesinde yaralanmasının ardından İstanbul'a gelmiş ve burada tedavi gördükten sonra kardeşi Osman Bey'le beraber ablasını ziyaret etmek üzere Halep'e gitmek için izin istemiştir. Burada bir süre kaldıktan sonra da kardeşiyle beraber Kürdistan'a geçmiştir. "*İcmâl-i Ahvâl*", *Vakit*, 13 Teşrin-i Sani 1294 / 25 Kasım 1878, 1-2.

¹⁸ Orhan Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)* (İstanbul: Nübihar, 2019), 84.

¹⁹ BOA, *Y.A.HUS*, 159/79; BOA., *Y.PRK.BŞK (Yıldız Perakende Evrakı Başkıtabet Dairesi Maruzatı)*, 1/58.

oldukları görülmüş, hatta kontrol ettikleri bölgenin sadece Cizre ile sınırlı olmadığı ve Midyat, Nusaybin, Mardin, Zaho ve İmadiye gibi bölgeleri kapsadığı anlaşılmıştır.²⁰

Bütün bunlar yaşanırken Hüseyin Kenan Bey, Hacı Behram taraflarındaki Hacı Ömer Ağa ve Fettah Ağa gibi kimselerle ittifak kurmaya çalışmıştır. Osmanlı merkez yönetimi ise yaşananları yakından takip etmiş ve 24 Kasım'da Bedirhanzâdelerin toplanmalarına izin verilmemesine, yabancı müdahalesine yer bırakılmadan gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik bir emir göndermiştir. Akabinde Dördüncü Ordu Kumandanı Derviş Paşa, 26 Kasım 1878 tarihinde Yıldız'a gönderdiği telgrafta söz konusu emre göre hareket edeceğini ve asayişin sağlanması için çabalayacağını bildirmiştir. Ayrıca gerekli askerî tedbirlerin alındığını detaylı bir şekilde izah etmiştir. Ne var ki Derviş Paşa, heyet-i ıslahiyyenin zamanında tedbir almamasından yakınmaktaydı. Zira Paşa'ya göre heyet-i ıslahiyye aşiret reislerinin entrikalarına kapılmadan hızlı bir şekilde gerekli tedbirleri almış olsa iş bu raddeye gelmeyecekti. Bütün bu hadiseler meydana gelirken üç taburdan oluşan Osmanlı askeri, 27 Kasım tarihinde Siirt'ten harekete geçmiştir. Bu sırada Osman ve Hüseyin Kenan beyler yaşanan gelişmelerden haberdar olmuş ve askerlerin Siirt'e 1,5 saat uzaklıkta bulunan Bohtan Suyu üzerindeki yollarını kapatmak için 200'den fazla adamını buraya göndermiştir. Fakat söz konusu güç, yirmi dakika süren çatışma neticesinde püskürtülmüş ve Osmanlı askeri yoluna devam ederek Sadak karyesine ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Erzurum Valisi İsmail Hakkı tarafından Siirt havalisinde bulunan Kürt ağa ve reislerine bazı nasihatlerde bulunulmuştur. Gerçi bu nasihatlere herhangi bir cevap alınmamıştır. Ancak Osman ve Hüseyin Kenan beyler saldırmadıkça harekete geçilmeyeceği yönünde karar alındığı için son derece ihtiyatlı davranılmıştır. Ne var ki isyancıların 500'den fazla kişiyle saldırıda bulunacaklarına dair bir istihbarat alınınca işin seyri değişmiştir. Şöyle ki Hüseyin Kenan Bey'in Dih'e iki saat uzaklıkta topladığı 2.500'den fazla kişiyle "şekâvete" hazırlandığı görülünce ilk olarak bir uzlaşma sağlanması amacıyla Tillo meşayihinden Hacı Ahmed Efendi gönderilmiştir. Fakat Hüseyin Kenan Bey'in buradan çıkmayacağını ve bir fert kalıncaya kadar muharebe edeceğini bildirmesi, daha da önemlisi Osman Bey ile birleşme ihtimalinin bulunması yetkilileri endişelendirmiştir. Bunun üzerine eşkıyanın tenkiline karar verilerek isyancılara karşı bir harekât düzenlenmiş ve 150'den fazla kayıp verdirilmiştir. Hatta bir söylentiye göre Hüseyin Kenan Bey vurularak atından düşürülmüş ancak Kürtler onu geride bırakmayıp beraberlerinde götürmüşlerdir. Neticede isyancılar perişan bir vaziyette dağılmış, yedi kişi de canlı olarak yakalanıp Siirt'e gönderilmiştir. Buna karşın Osmanlı ordusundan sadece bir nefer yaralanmıştır. Ayrıca isyancılar tenkil edildikten sonra Eruh kaymakamı kurtarılmış ve Eruh kazasının kaymakamlık merkezi olan Dih (Deh) kasabasına ulaşmıştır.²¹

Diğer taraftan isyan bastırılmasına rağmen Bedirhanzâdeler yakalanamamıştı. Bu yüzden Miralay İbrahim Bey'e 1 Aralık 1878 tarihinde Osman ve Hüseyin beylerin kan dökülmeden hükümete veya askere teslim olmaları durumunda Padişah'ın affına mazhar olacaklarının bildirilmesi emredilmiştir. Bu durumun kendilerine iletilmesi için ise Eski Mardin Müftüsü el-Hac Kemal Efendi ile azadan Derviş Ali Efendi görevlendirilmiştir. Ardından "atî'û(A)llâhe ve atîû'r-rasûle ve ulü'l-emri minkum" nassıyla ulu'l-emre itaat vurgusu yapılarak Bedirhan ailesinin böyle

²⁰ Bletch Chirguh, *La question kurde ses origines et ses causes* (Publication de la ligue nationale kurde Hoyboun, 1930), 17-18; Ozan Can Akpınar, "II. Abdülhamit Döneminde Vilâyet-i Sitte'de Devlet-Toplum İlişkileri: Yönetimsel Sorunlar, Hamidiye Alayları ve İsyanlar" (Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2023), 62.

²¹ BOA, *Y.A.HUS*, 159/79; Örs, *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı'nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*, 84-85.

hallerinin işitilmesinin üzüntü verici olduğu, hilafete muhalefet etmenin dünyada nefretle anılacağı, ahirette ise en şiddetli cezaya mazhar olmaktan başka netice vermeyeceği söylenmiştir. Ayrıca bu defa da itaat etmeyip askerî harekâta sebebiyet verirse tarumar olup yalnız kalacakları ve gözlerine uyku girmeyeceği uyarısında bulunulmuştur.²²

2 Aralık itibarıyla Bedirhanzâdelerin Bohtan kıtasına ayak bastıkları andan itibaren etraflarındaki Kürtlerin üç ila yedi bin²³ civarında olduğu rivayet edilmekteydi. Ancak bu sırada Siirt kuvve-i ıslahiyyesi, etraftaki eşkiyayı tenkil etmiş ve Eruh kazasının merkeziyle Hüseyin Kenan Bey'in Bohtan'daki merkezi olan Dih (Deh) kasabasına girmiştir. Fakat Osman Bey de Cizre telgrafhanesini kapatınca haber alma kanalları sekteye uğramıştır. Bununla birlikte 4 Aralık itibarıyla Osman Bey'in yanındakilerle firar ettiğine yönelik haberler gelmeye başlamıştır. 7 Aralık tarihine gelindiğinde ise Hüseyin Kenan Bey'in Cizre'de etrafının kuşatıldığına ve teslim olmaktan başka çaresinin kalmadığına yönelik haberler ulaşsa da aralık ayı boyunca bir netice elde edilememiştir.²⁴ Ancak ocak ayına gelindiğinde, her taraftan kuşatılan Osman ve Hüseyin Kenan beyler Sultan'ın merhametine sığınmaktan başka çare bulamamışlardır. Esasında bazı Kürtler kendilerinin ölü ya da diri olarak yakalanıp cezalandırılmaları yönünde asılsız söylentiler çıkarmasalar çok daha önce de teslim olabiliyorlardı. Nitekim bu söylentilerin etkisiyle Sultan'ın affını tebliğ etmek üzere gönderilen birkaç kişi netice elde edememişti. Fakat son olarak Sultan'ın yaverlerinden Bedirhanzâde Bahri Bey'in gönderilmesiyle teslim olmaları sağlanmıştır. Böylece isyan son bulmuş ve Bedirhanzâdeler, ocak ayının ikinci yarısında İstanbul'a gönderilmişlerdir.²⁵

Bu arada Şubat 1879 itibarıyla Osmanlı Devleti'nde politika suçundan itham edilip mahpus olanlar tahliye edilmeye başlamışlardır.²⁶ Hem bu durumdan hem de Sultan'ın teminatından dolayı iki Bedirhanzâde hakkında herhangi bir yargılama yapılmamıştır. Hatta Hüseyin Kenan Bey, 17 Mayıs 1879 tarihinde Bedirhanzâdelerden Mustafa ve Halid Seyfeddin beylerle birlikte memuriyet talebinde dahi bulunmuştur.²⁷ Temmuz ayında ise Bedirhanzâdelerin, yeterli düzeyde maaş almaları ve memleketlerine uzak bir yerde ikamet etmeleri kararlaştırılmıştır. Zira Azizan namı verilen Bedirhan ailesi, özellikle Bohtan ahali tarafından mukaddes görülmekteydi. Osmanlı yönetimi bu yüzden aileden bir kişinin bile buralarda bulunmaması gerektiği düşüncesindeydi.²⁸ Haliyle Osman ve Hüseyin Kenan beylerin başlangıçta İstanbul dışında ikamet edilmeleri planlandı. Ancak daha sonra İstanbul'da kalmaları yönünde bir karar alındı.²⁹ Ayrıca maaşlarının az olması durumunda firar edip tekrar Kürdistan taraflarına gidebilecekleri endişesi hâkim olduğu için maaşlarının

²² BOA, *Y.A.HUS*, 159/79.

²³ İngiltere'nin Erzurum Konsolosu H. Trotter'a göre 5-20 bin arasında isyancı olduğu tahmin edilmekteydi. Yine Konsolos'un 4 Aralık 1878'de Dışişleri Bakanı Salisbury'ye bildirdiğine göre bu kişilerin ellerinde Osmanlı-Rus Savaşı'ndan kalma Winchester ile Henry-Martini tüfekleri bulunmaktaydı. Bilal N. Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009), 169-170.

²⁴ BOA, *Y.A.HUS*, 159/79; Foreign Office (FO), 424/79, No. 149, Captain Trotter, R.E., to the Marquis of Salisbury, December 9, 1878 (Received January 10, 1879), 104-105.

²⁵ BOA, *Y.PRK.BŞK*, 1/84;

Yener Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)" (Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2012), 63-64; Cemil Cahit Sönmez, *Antalya Mutasarrıfları, Valileri (Ocak 1899-14 Temmuz 1950)* (İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, 2012), 25; Mehmet Salih Bedir-Han, *Defter-i A'malım Mehmet Salih Bedir-Han'ın Anıları*, haz. M. Uzun, R. Bedir-Han (İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 1998), 40-42; Lütfi (Ahmed Ramiz), *20. Yüzyıl Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek*, 49.

²⁶ BOA, *HR.SYS (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri)*, 126/42.

²⁷ BOA, *Y.MTV (Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı)*, 21/27.

²⁸ BOA, *İ.DH (İrâde-Dahiliye)*, 789/64091, 782/63578, 790/64146, 782/63578.

²⁹ BOA, *İ.MMS (İrâde-Meclis-i Mahsus (İ.MMS))*, 64/3033.

yaşamlarını rahat sürdürecektir şekilde iyileştirilmesi gerektiği düşünüldü ve Osman Bey'e 1.500, Hüseyin Kenan Bey'e ise 750 kuruşluk maaş tahsis edildi.³⁰

Neticede Sultan'ın affına mazhar olan Hüseyin Kenan Bey, 1880 Kasım'ında 2.500 kuruş maaşla Şehremaneti Meclis Azalığı görevine getirilmiştir. Kayıtlara göre buradaki vazifesi sırasında kendisine herhangi bir suç isnat edilmemiş ve muhakemeye alınmamıştır. Ancak 12 Mart 1886'da azalıktan azledilip Suriye vilayetine gönderilmiştir.³¹ Bu karar Bedirhanzâdelerden Mustafa, Hüseyin ve Hasan beylerin İstanbul ile Kürdistan'a uzak ve kendilerine uygun kadrolara tayin edilmeleri amaçlandığı için alınmıştı. Ayrıca "*rahat durur takımından*" olmadıkları için gidecekleri yerlerden de kaçmalarına izin verilmemesi amacıyla 15 Mart 1886 tarihinde buralardaki en yüksek mülkî memurlara gerekli tembihin yapılması yönünde bir irade çıkmıştır.³² Sonrasında 7 Temmuz 1886 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Suriye vilayetine bu kişilerin birer kaymakamlığa atanması yönünde emir verilmiş ve Hüseyin Kenan Bey, 3 Şubat 1887 tarihinde 1.750 kuruş maaşla Trablusşam sancağına bağlı Hısnü'l-Ekrad Kaymakamlığına tayin edilmiştir.³³ Böylelikle taşradaki memuriyet hayatı başlamıştır.

2. Kaymakamlık Görevleri

Hüseyin Kenan Bey, Şubat 1887'de başladığı Hısnü'l-Ekrad'daki kaymakamlık vazifesini yaklaşık dört yıl boyunca layıkıyla yürütmüş ancak 9 Kasım 1891 tarihinde azledilmiştir.³⁴ Azledilmesinin arkasında yatan gerekçe ise ahalinin kendisine yönelik şikâyetleri ve bazı usulsüz davranışlarda bulunmasıdır. Örneğin Ağustos 1890 tarihinde kazanın Bidayet Mahkemesi Mukâvelat Muharriri Ömer Lütfi Efendi, Kaymakam'ın meşru olmayan işlerine alet olmadığı için tahkir ve tekdire maruz kaldığından ve 6-7 saat müddetle haksız yere hapse atıldığından şikâyetçi olmuştur.³⁵ Dolayısıyla Hüseyin Kenan Bey, hakkındaki iddiaların da etkisiyle Hısnü'l-Ekrad Kaymakamlığından alınmış ve 17 Ocak 1892 tarihinde Beyrut vilayetine bağlı Akkar Kaymakamlığına atanmıştır. Boşta kalmama ve hemen başka bir memuriyete tayin edilme gerekçesi ise Sultan Abdülhamid'in "*Bedirhanpaşa âilesinin sızlandırılmamaları*" gerektiği yönünde bir düşünceye sahip olmasıydı.³⁶ Buna karşın Akkar ahali de Kaymakam'ın faaliyetlerinden rahatsız olup şikâyette bulununca Sultan'ın iradesiyle muhakemeye alınmıştır. Hatta hakkında çok sayıda şikâyet bulunduğu için beraatına karar verilse bile burada bulunmasının uygun olmayacağı düşünülmüş ve 15 Eylül 1893 tarihinde azledilmiştir.³⁷ Dolayısıyla Akkar'da yaklaşık 1,5 yıl görev yapabilmıştır.

Bu dönemde Hüseyin Kenan Bey'e isnat edilen suçlar özetle şunlardı: 1-Ahmed Bey adında bir kişinin arazisini satın almasına rağmen ücretinin yarısını ödemesi. 2- Otuz civarında eşkıyayı silahlandırıp iskân ettirmesi ve bu eşkıyanın ahalinin mallarını çalması. 3- Gasp, yağma ve şekâvetle bilinen Lehib Aşireti'nden bazı kimselere kaza ahalisinden topladığı 200 koyunu vererek Tel Abbas karyesindekilere ve yolculara zarar vermelerini istemesi. Ayrıca yakalanan eşkıyayı himaye ederek

³⁰ BOA, MB.İ (Mâbeyn-İrâde), 54/21, 54/142; BOA, Y.EE (Yıldız Esas Evrakı), 72/5; BOA, ŞD (Şura-yı Devlet Evrakı), 2425/14; BOA, Y.PRK.BŞK, 1/84; BOA, İ.DH, 790/64146; Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)", 64.

³¹ BOA, DH.SAİD, 1/486.

³² BOA, İ.DH, 981/77494, 984/77691.

³³ BOA, DH.SAİD, 1/486; BOA, DH.MKT (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî), 1353/90.

³⁴ BOA, DH.SAİD, 1/486.

³⁵ BOA, DH.MKT, 1754/14, 1765/123.

³⁶ BOA, DH.MKT, 1908/105; BOA, DH.SAİD, 1/486.

³⁷ BOA, DH.SAİD, 1/486.

aleyhlerinde dava açılmamasını sağlaması. 4- Bazı muhtarlardan 150 altın alması. 5- Meclisler için seçilen azadan 20'şer altın alması ve Meclis-i İdare Azası Antonyus'un kaymakam ile ahali arasında simsarlık yapması. 6- Bazı köylerden ücretsiz kömür ve odun tedarik ettirmesi. 7- Tahsilat için köylere giden zabitanın, Kaymakam'ın verdiği talimat çerçevesinde ahaliye türlü zulümlerde bulunması. Antonyus'un aracılığıyla her köyden 20'şer, 30'ar, 50'şer altın alınması ve bu yüzden ahalinin Amerika'ya göç etmeye mecbur bırakılması. 8- Nezdinde bulunan 30 civarında kuzunun çalıntı olması ve hayvanların asıl sahipleri tarafından dava edilip bunlardan dokuzunun sahiplerine iade edilmesi. 9- Cinayet ve cünha suçlarını işleyen kişilerin kaza müstantığı Abdullah Tonus Efendi vasıtasıyla tevkif edilip kendilerinden 20'şer 30'ar, 40'ar altın alındıktan sonra tahliye edilmeleri.³⁸

Ancak Kaymakam, 13 Mart 1893 tarihli müdafaasında bu iddiaların usulden reddedilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Çünkü ihbarnamelerin muhbirler veya vekilleri tarafından gönderildiğini ve Usûl-ı Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu'nun 28. maddesi gereğince imzasız olan ihbarnamelerin kanunen yok hükmünde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun dışındaki iddiaların ise iftira eseri olduğunu söylemiştir. Örneğin birinci madde ile ilgili olarak şu yönde bir savunma yapmıştır:

Ahmed Bey'e ait mezraları bir kerede satın almadım. Bunların bir kısmını 13 Eylül 1891'de diğer kısmını ise 30 Temmuz 1892'de aldım. Eğer satın alınan arazinin bedelini vermeseydim, tekrar tekrar bana arazi satmaması gerekirdi. Ayrıca devlet birtakım kanunlar çıkarmıştır. Örneğin bir kişi, arazisini kendi rızasıyla sattığını ferağ komisyonuna bildirmekle yükümlüdür. Dahası bu komisyona gidip arazinin bedelini tamamen aldığını ve arazisini rızası dahilinde sattığını komisyonda ikrar etmez ise ferağ icra olunmamaktadır. Ahmed Bey'in bunlardan dolayı sattığı arazinin bedelini tamamen aldığını ifade etmemesi gerekirdi. Ayrıca memur olduğum için böyle bir iftirada bulunulduğunda elimde bir dayanak olması adına akçeyi pek çok kişi huzurunda verdim ve arazi bedelini tamamen aldığına dair bir de senet aldım. Bunların dışında bu gibi hukuk davalarının asla memuriyetime bağlı olan bir yönü yoktur. Ahmed Bey'in böyle bir davası var ise nizamiye mahkemelerine müracaat etsin. Mahkeme kapıları herkese açıktır.³⁹

Sonrasında Kaymakam'ın Beyrut'ta yaptığı bu müdafaanın evrakı Şura-yı Devlet Başkanlığına gönderilmiştir.⁴⁰ Ancak müdde-i umumi tarafından düzenlenen takrirda aleyhinde böyle dağdağalı şekilde şikâyetler gelen bir memurun yerinde kalmasının uygun olamayacağı için azledilmesi gerektiği belirtilmiştir. Gerçi dokuz maddeden 1, 2, 3 ve 8'inci maddeler ispatlanamayacağı için bunlarla ilgili araştırma yapılmasına gerek görülmemiştir. Ayrıca 4. ve 5. maddelerin tahkikatı eksik olduğundan bunların tamamlanması, 6. maddeden dolayı Kaymakam'ın tevbih edilmesi ve mesuliyeti görülen 7 ve 9. maddelerden dolayı muhakemeye alınıp şimdiden azledilmesi gerektiği yine söz konusu takrirda yer almıştı.⁴¹

Neticede Hüseyin Kenan Bey azledilmiş ancak davası bir türlü görülmemiştir. Nitekim 30 Nisan 1894 tarihinde Şura-yı Devlet Başkanlığına gönderdiği arzında, imzasız ve mühürsüz bir şekilde tertip edilip Beyrut vilayetine gönderilen bir layiha üzerine işten el çektirildiği yönünde

³⁸ BOA., İ.DH, 1308/15; BOA, DH.SAİD, 1/486.

³⁹ BOA, ŞD, 2283/25.

⁴⁰ BOA, ŞD, 2283/25.

⁴¹ BOA, DH.SAİD, 1/486.

serzenişte bulunmuştur. Ayrıca asılsız iftiralarından ibaret olduğunu söylediği bu tahkikatın gereğinden fazla uzamasını Beyrut Valisi Halid Bey'in mensup olduğu Baban hanedanıyla Bedirhanzâdeler arasında öteden beri mevcut olan husumete bağlamıştır. Dolayısıyla böyle bir valinin başkanlığındaki mahkemede muhakeme edilmesinin haksızlık olduğunu ileri sürmüştür. Zira kendisine göre sözü edilen layihada imza ve mühür olmadığı için ihbarın dikkate alınmaması gerekirdi. Ne var ki vilayet tarafından söz konusu iddialara önem verilmiş ve Hüseyin Kenan Bey'in hemen vilayet merkezi olan Trablusşam'a gelmesi gerektiği bildirilmiştir. Ancak Hüseyin Kenan Bey, kanuna aykırı bir şekilde işten el çektirildiğini iddia etmeye devam etmiştir. Ayrıca tahkikatın yapılması için gönderilen Evrak Müdürü Nadir Bey'in bazı kişileri darp ve tehdit ederek görevini icra ettiği ithamında bulunmuş, evrak-ı tahkikiyenin sırf işi uzun süre sürüncemede bırakmak için kendisine hiçbir şey sorulmaksızın Bâbiâli'ye sunulduğunu söylemiştir. Gerçekten de kendisinden bir açıklama istenmemesi usul ve nizama aykırı olduğu için evrak, Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi tarafından iade edilmiştir. Bunun üzerine gerekli beyanların verilmesiyle birlikte söz konusu evrak tekrar Bâbiâli'ye gönderilmiştir. Akabinde Şura-yı Devlet'te görüşülmüş ve isnat olunan fiillerden sadece ikisi muhakeme edilmeye uygun görülmüştür. Fakat bu iki maddenin tahkikinın yapılması, kalanlarının ise reddedilerek evrakın iade edilmesi yönünde bir emir gelmesine rağmen Trablusşam sancağı müstantığı tarafından ikinci bir tahkikat daha yaptırılmıştır.⁴² Yapılan bu tahkikatta da suç işlendiğine dair yeterli delil bulunamamıştır.

Hüseyin Kenan Bey, bütün bunlardan hareketle Muhakemât-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın 424. maddesi hükümlerine göre davasının Kudüs mutasarrıflığıyla Adana ve Suriye gibi civardaki vilayetlerden birine nakledilmesini talep etmiştir. Bu talep olumlu karşılanmış ve dava Suriye vilayetine nakledilmiştir. Burada yapılan muhakeme neticesinde ise hakkındaki iddialar ispatlanamamış ve Temmuz 1894'te Suriye Meclis-i İdare Müstantıklığı tarafından Usûl-ı Muhakemât-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın 123. maddesine uygun olarak men-i muhakemesine karar verilmiştir.⁴³ Zira Suriye Meclis-i İdaresi Müstantıklığı tarafından yapılan tahkikatta, detaylıca araştırılmasına lüzum görülen maddeler delil yetersizliği nedeniyle düşmüştür. Böylelikle Hüseyin Kenan Bey'in suçsuzluğu kanunen ispatlanmış ve memuriyete geri dönmek için önündeki engel kalkmıştır. Nitekim 11 Eylül 1894 tarihinde tekrar Akkar Kaymakamlığına tayin edilmiştir.⁴⁴

Hüseyin Kenan Bey'in hemen bir memuriyete tayin edilmesi, Kürdistan'a gitmesinden duyulan endişeden kaynaklanmaktadır.⁴⁵ Ancak hakkında çeşitli şikâyetlerin gelmeye devam etmesi merkezi hükümeti zor durumda bırakmıştır. Öyle ki Akkar'ın Müslüman ve Hristiyan ahalisi Kaymakam'ın kendilerini soyduğunu ve bu sayede birkaç bin liraya sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca kendilerinden intikam alacağına dair endişelerini bildirmiş hatta Hüseyin Kenan Bey'in kendilerine şu cümleleri kurduğunu söylemişlerdir: “*Sizi mahvedeceğim Padişah benim matlabımı asla reddetmez. Çünkü aşiretime gidip de isyan etmeyeyim deyu korkar. Benim babam senelerle devleti işgâl ve ordular sevkine mecbûr etti. Hatta İngiliz ve Fransız devletini bile tahrîk etti.*” Ahali, bu ifadelerin yanı sıra Hüseyin Kenan Bey'in kazadaki bey ve ağaların tamamı hakkında müstehcen ifadeler kullandığını, kazanın tasarrufunun “*bu Kürt hükümdârı*”nda olduğunu, bazı kimseleri

⁴² BOA, ŞD, 2282/7.

⁴³ BOA, BEO, 463/34700, 464/34771, 465/34820, 466/34919; BOA, ŞD, 2282/7.

⁴⁴ BOA, İ.DH, 1315/63; BOA, İ.HUS (İrâde-Hususi), 19/100, 28/118; BOA, DH.SAİD, 1/486; BOA, BEO, 475/35568, 475/35589.

⁴⁵ BOA, BEO, 627/47013.

hapsettikten sonra adamlarını göndererek *şu kadar lira verirsiniz çıkarsınız* şeklinde haber gönderdiğini iddia etmiştir.⁴⁶

Akkar ahali tarafından gönderilen bir başka telgrafta ise halkın, Hüseyin Kenan Bey'in tekrar suçsuz bulunup göreve gelmesi halinde asılmaktan ciddi bir biçimde korktuğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Beyrut vilayeti durumu Trablusşam Mutasarrıflığına iletmiş, sancaktan alınan cevapta iddiaların söylentiden ibaret olduğu anlaşılmıştır. Gerçi Hüseyin Kenan Bey'in şiddete başvurduğu ve sert ifadeler kullandığı kabul edilmekteydi. Ancak memuriyete iadesinden sonra bunlara rastlanılmadığı, kendisine gerekli tembihlerde bulunduğu ve bundan sonraki hareketine göre de gereğinin yapılacağı yönünde bir yaklaşım söz konusuydu.⁴⁷

Suriye'de bu şekilde sıkıntılı bir memuriyet geçiren Hüseyin Kenan Bey her zaman olduğu gibi memuriyetten tamamen uzak tutulmamış ve İstanbul'a daha yakın bir yerde istihdam edilmesi düşünülmüştür. Zira öteden beri Bedirhanzâdelerin huzursuz olmalarından endişe edilmekteydi. Öyle ki 1894-1897 yılları özellikle doğu vilayetleri için önemli gelişmelerin yaşandığı, Ermenilere yönelik 20 Ekim 1895 tarihli ıslahat projesinin uygulamaya konulduğu ve birtakım Ermeni hadiselerinin meydana geldiği bir dönemdi. Bu yüzden Hüseyin Kenan Bey 20 Kasım 1895'te Bahri Sefid vilayetine bağlı Molova Kaymakamlığına atanmış ve 13 Mart 1897'de maaşı 1.575 kuruşa indirilmiştir. Ancak -belki de maaşının azlığı nedeniyle- izin almadan görev yerinden ayrılarak İstanbul'a gidince 28 Aralık 1898 tarihinde yerine bir başkası tayin edilmiştir.⁴⁸

Öte yandan 12 Aralık 1898 tarihinde Bedirhanzâde Emin, Hüseyin, Ali, Murad ve Kâmil beylerle Şerifzâde Mustafa Nuri Efendi'ye Sultan tarafından "*bir daha hilâf-ı marzî-i âli mu'âmelât ve harekâtta bulunmamaları*" için 200 lira ihsan edilmiştir.⁴⁹ Zira Bedirhan Paşa vefat ettikten sonra çocuklarına 19 bin kuruş maaş kalsa da Paşa'nın çok sayıda çocuğu ve eşi bulunduğu için aralarında Hüseyin Kenan'ın da bulunduğu bazı Bedirhanzâdeler bu maaşın yetersizliğinden şikâyetçilerdi. Hatta Bedirhan Paşa'ya ait olup ele geçirilen mülklerden memlaha gelirlerini örnek göstererek buradan 30-40 bin lira gelir elde edildiğini hatırlatıp babalarından kalan maaşta iyileştirilme yapılmasını talep etmişlerdi.⁵⁰

3. Mutasarrıflık Görevleri

Hüseyin Kenan Bey'in Molova Kaymakamlığından izinsiz olarak ayrılmasına rağmen merkezi hükümetin kendisini memuriyette tutma yönündeki yaklaşımı burada da devam etmiştir. Öyle ki Ocak 1900 tarihinde 4.500 kuruş maaşla Limni Mutasarrıflığına atanmış, hatta kısa süre içerisinde buradaki görevini layıkıyla yerine getirdiği için rütbe-i saniye sınıf-ı mütemayizine yükselmiştir. Ayrıca dördüncü rütbeden nişan-ı âli-i Osmanî ihsan edilmiştir. Özellikle belediyeye ait gelirleri artırması ve büyük bir cadde ile çok sayıda köprü inşa etmesi bu taltifte etkili olmuştu.⁵¹ Ancak bu sefer de Limni'nin havasına alışamadığından dolayı Teke (Antalya) Mutasarrıflığına geçmek istemiş, 30 Eylül 1901 tarihli iradeye göre söz konusu talep uygun görülmüştür.⁵²

⁴⁶ BOA, *BEO*, 598/44843.

⁴⁷ BOA, *BEO*, 598/44843.

⁴⁸ BOA, *DH.SAİD*, 1/486.

⁴⁹ BOA, *ML.EEM* (Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdiriyyeti), 299/61; BOA, *İ.HUS*, 70/65.

⁵⁰ BOA, *ŞD*, 2916/33, 2973/92.

⁵¹ BOA, *İ.HUS*, 79/37; BOA, *BEO*, 1436/107630; BOA, *DH.SAİD*, 80/29.

⁵² BOA, *İ.DH*, 1388/30.

Teke Mutasarrıflığında bulunurken, 11 Kasım 1902 tarihinde memurluk vazifesini layıkıyla yerine getirmesinden dolayı kendisine mir-i miranlık, yani paşa rütbesi tevdi edilmiştir. 4 Haziran 1903'te ise ikinci rütbeden mecidi nişanı layık görülmüştür.⁵³ Zira İskele Camisi, Giritli muhacirler için okul ve cami inşası gibi çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Ancak zaman içerisinde burada da çok sayıda şikâyetle karşı karşıya kalmıştır.⁵⁴

Bidayet müdde-i umumiliğinin mütalaanamesine göre Hüseyin Kenan Paşa'ya isnat olunan suçlardan en dikkat çeken Antalya Kalesi'nde bulunan arsayı "tarik fazlası namıyla" ilk olarak uşağı Muşlu Atmacazade Cezair Nuri Ağa adına ihale ettirmesi, sonrasında Sarı Simonoglu ile müştereken üstüne alması ve buraya kale surlarından söktürdüğü taşlarla un (değirmen) fabrikası inşa ettirmesi ile ilgiliydi.⁵⁵ Oysa bu tür kadim surların asıl görünüşlerinin korunması gerektiği yönünde Sultan'ın bir iradesi mevcuttu.⁵⁶ Paşa'nın da bu emre göre tahribata engel olması gerekmektedir. Ancak iddiaya göre surları korumak şöyle dursun, doğrudan zarar veren kişi kendisi olmuştu.⁵⁷ Esasında sur meselesi Kasım 1904'te ortaya çıkmış bir mesele değildi. Çünkü surların bakımsız olması ve tehlikeli bir vaziyette bulunması nedeniyle burayla ilgili birtakım önlemlerin alınması gerekmektedir. Hatta Hüseyin Kenan Paşa'nın 17 Mayıs 1904 tarihinde kumandanlığa yazdığı cevabî bir arızasında, kaza olmasına meydan verilmemesi için kalenin tehlikeli yerlerinin yıkılması yönündeki uygulamanın Şura-yı Devlet'ten çıkan bir karar üzerine yapıldığını söylemiştir. Bu meyanda iskele kapısının düşmeye yüz tuttuğunu belirtmiş, insan kaybına yol açmaması için taşların indirilip tamir edildiğini bildirmiştir. Ayrıca bu uygulamanın II. Ordu Müşiriyetinin bilgisi dahilinde yapıldığını ifade etmiştir. Ancak Paşa hakkındaki iddialar, surların sağlam kısımlarının da tahrip edildiği yönündeydi. Bu yüzden inşaat 1904 Ekim'inde tabur heyetinin kararıyla durduruldu. Ne var ki iskele arsasının sahibi olan Nikola Efendi, mahkemenin herhangi bir kararı olmaksızın böyle bir uygulamada bulunulmasının kanuna aykırı olduğunu düşünmekteydi. 22 Kasım 1904 tarihli Antalya Meclis-i İdare mazbatasında ise meseleyle ilgili şu hususlar yer almaktaydı:

Antalya iskelesinde son sistemde yapılmasına başlanan değirmenin inşası mutasarrıfa düşman olan Tabur Binbaşısı Mehmed Efendi'nin ısrarı üzerine askerler tarafından durdurulmuştur. Durdurulma gerekçesi, güya bu binanın kale taşlarının çalınmasıyla inşa edilmiş olmasıdır. Mesele, Meclis-i İdare-i Liva tarafından tahkik edilmiş ve bunun neticesinde surun hiçbir noktasından taş alınmadığı, kale duvarlarının asla tahrip edilmediği anlaşılmıştır. Taş Ocağı Nizamnamesine aykırı olarak kırıldığı söylenen kale taşlarıyla ilgili olarak ise yapılan son tahkikatta Nikola Efendi'nin Sultan'ın iradesiyle maarife bırakılan değirmen arsasında kaleye münasebeti olmayan kayalıkları uygun bir bedel karşılığında kırdığı ve buradaki inşaatın kaleye hiçbir şekilde zarar vermediği tespit edilmiştir.⁵⁸

Ancak Sadrazam Ferid Paşa'nın 27 Kasım 1904 tarihinde Yıldız'a gönderdiği tahriratında Mutasarrıf'ın Antalya'da bir dakika bile kalmasının uygun olmayacağını belirtmesi ve bir an evvel gereğinin yapılmasını istemesi üzerine 30 Kasım 1904 tarihinde Hüseyin Kenan Paşa görevden alınmıştır.⁵⁹ Bu arada olayı araştırmak üzere Adana redif fırkasına memur Erkân-ı Harbiye Miralay

⁵³ BOA, DH.SAİD, 80/29.

⁵⁴ Sönmez, *Antalya Mutasarrıfları, Valileri (Ocak 1899-14 Temmuz 1950)*, 26.

⁵⁵ BOA, DH.SAİD, 80/29.

⁵⁶ BOA, ŞD, 2782/1.

⁵⁷ BOA, BEO, 2450/183719.

⁵⁸ BOA, ŞD, 2782/1.

⁵⁹ BOA, İ.HUS, 123/20; BOA, BEO, 2447/183495; BOA, Y.A.HUS, 481/90.

Hamid Bey ile Konya Meclis-i İdaresi Baş Kâtibi Mehmed Efendi adlarında iki tahkik memuru görevlendirilmiştir. 29 Mart 1905 tarihli tahkikat fezlekesine ve hazırlanan rapora göre surun bazı kısımlarının tahrip edildiği ve taşların değirmen inşasında kullanıldığı anlaşılmıştır. Ayrıca kale taşlarından inşa ettirilen değirmenin bulunduğu arsanın tapulu olmadığı görülmüştür. Ancak burada sıkıntılı olan tek mesele surun tahrip edilmesi değildi. Çünkü tahkik memurlarının incelemelerine göre değirmenin yapılacağı arsa, memur vekili Şevket Bey tarafından önce 14 Nisan 1903'te 464 kuruş bedelle Cezair Nuri Ağa'ya⁶⁰ ihale edilmiş, sonrasında ise 11 Ağustos 1904'te yine aynı bedelle Hüseyin Kenan Paşa ile Nikola Efendi'ye satılmıştı.⁶¹

Fezlekedede, bütün bunların dışında tapu işlemlerinin bir hafta içinde tamamlanmasına da dikkat çekilmiştir. Ayrıca arsanın, satıldığı meblağdan daha fazla bedel tutacağına ortada olduğu söylenerek rayiç bedel üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Örneğin gazhanenin 15 bin, maarife ait değirmenin 80 bin, Şevket Bey Kahvehanesinin 19 bin ve civarındaki hanın 161 bin kuruş kıymetinde olduğu bilgisi verilmiştir.⁶² Dolayısıyla arsanın 300 lirayı aşkın bir kıymette olduğu ve ihalenin üstünkörü bir müzayedeye yapıldığı vurgusu yapılmıştır.

Mutasarrıf hakkındaki iddialar bunlarla sınırlı değildi. Zabitanı tehdit etmek, Antalya tüccarından Ömer Efendi'yi kanuna aykırı bir şekilde hapsedmek, yine ortada bir kanuni sebep olmamasına rağmen Ömer Efendi'nin kardeşi Ahmed Efendi hakkında haksızlıklarda bulunmak gibi çeşitli şikâyetler söz konusuydu.⁶³ Mahkemeye konu olan ve uzun süre sürüncemede kalan diğer şikâyetler ise kısaca şu hususlardan oluşmaktaydı: 1- Üzerinde evrak-ı muzırca bulunduğu iddiasıyla yakalanan eski Teke sancağı polis komiserlerinden Derviş Efendi, organları iş yapamayacak derecede darp edilmiştir. Sonrasında yaklaşık 50 gün hapis yatmış ve başkalarıyla görüşmesi yasaklanıp gizlice Zabtiye Nezareti'ne gönderilerek tevkif edilmiştir. 2- Mutasarrıf, bazı kimseleri doğrudan doğruya hizmetinde, bir kısmını reji idaresinde, bazısını ise yol inşasında istihdam etmiştir. 3- Viyana'dan Antalya'ya getirilen sigara kaplarında bazı istavroz ve yıldız şekilleri olması nedeniyle bunların iade edilmesi gerektiği Konya vilayetinden sancağa bildirilmesine karşın gümrük ambarına gönderilen sigara kağıtları emre aykırı olarak satılıp sahiplerine teslim edilmiştir. 4- Mutasarrıf, tutuklulardan bazılarını inşaatta istihdam etmiş, hatırı sayılır bazı kişilerin taşrada gezinmelerine izin vermiştir. Bu gibi uygulamalarından dolayı da sekiz kişinin firar etmesine sebep olmuştur.⁶⁴

Diğer taraftan Hüseyin Kenan Paşa'nın Antalya Ticaret ve Ziraat Odası Reisi Ömer Lütfü ve Mehmed Sabri gibi bazı ileri gelen kimselerle de ihtilaf halinde olduğu görülmektedir. 6 Ağustos 1904 gecesi Meydan Mahallesi'nde ikamet eden Avyanidis adında bir kişinin evine meçhul kişiler tarafından iki el silah atılmasıyla bu ihtilaf ayyuka çıkmıştır. Ne var ki mutasarrıflığın iddiasına göre saldırının arkasında, amaçları şehirde kargaşalık çıkarmak olan Kumandan Hüseyin Paşa ve tüccardan Ömer Lütfü Efendi bulunmaktaydı. Bu yüzden Mutasarrıf, kendi iddiasına göre herhangi bir olumsuzluğa meydan vermemek üzere Ömer Lütfü Efendi'nin tutuklanması için zabıtaya emir

⁶⁰ Cezair Nuri Ağa, Hüseyin Kenan Paşa'nın maiyetinde Antalya'ya gelmiş ve Paşa'nın ayrılışına kadar yanında kalmış bir kişiydi. Zaten nüfus kaydında ve mürur tezkeresinde Mutasarrıf'ın hizmetinde olduğu bilgisi yer almaktaydı. BOA, ŞD, 2782/1.

⁶¹ BOA, ŞD, 2782/1.

⁶² BOA, ŞD, 2782/1.

⁶³ BOA, BEO, 2450/183719.

⁶⁴ BOA, İ.DH, 1473/31; BOA, DH.MKT, 2759/5; BOA, DH.SAİD, 80/29.

vermiş ve Kumandan Hüseyin Paşa'nın Antalya'dan gönderilmemesi durumunda meydana gelecek olaylarda mesuliyet kabul etmeyeceğini Konya vilayetine bildirmiştir.⁶⁵

Buna karşın Mutasarrıf'a muhalif olanların iddiasına göre silahı atan kişiler Kürtlerdi.⁶⁶ Zira bu kişilerin ifadelerine bakıldığına Mutasarrıf, Avyanidis'in tütün ziraatı yapmasını üç seneden beri yasaklamış; kendisini darp ve hapsedme teşebbüsünde bulunmuş ve Kürdistan'dan gelen bazı meçhul kişileri tasallut edip suikast niyetiyle takip ettirmiştir.⁶⁷

Bütün bu gelişmeler üzerine merkezi yönetim tarafından Hüseyin Kenan Paşa'ya gerekli nasihatın yapılması, Ömer Lütfü Efendi'nin tahkikinden çıkacak neticenin bildirilmesi ve silah atanların kimler olduğunun ortaya çıkarılması yönünde bir karar alınmıştır. Ayrıca Kumandan Hüseyin Paşa da emekli edilmiştir. Ancak mutasarrıflığa Avyanidis'in evine silah atanların ortaya çıkarılması gerektiği bildirilmesine rağmen herhangi bir cevap alınmamıştır.⁶⁸

Hüseyin Kenan Paşa hakkında sözü edilenlerin dışında çok sayıda iddia mevcuttu. Bu iddialar yine maddeler halinde şu hususlardan oluşmaktaydı: 1- Antalya'ya birkaç yüz kişiden oluşan Kürt topluluğunu getirmiştir. Bunlardan bazılarını zaptiyede bazılarını ise reji kolculuklarında istihdam etmiştir. Diğerlerini ise silahlandırarak kasabadaki mahalle aralarında gezdirmiştir.⁶⁹ 2- Mutasarrıf, kötü bir amaca delalet edecek şekilde tamamı Hristiyanlardan oluşan ve şimdilik yüz kişiden ibaret olan bir Tulumba Cemiyeti teşkil etmiş, başkanlığına ise Hristiyan bir kişiyi tayin etmiştir. Ayrıca Cemiyet üyelerinden bazısının Yunan ve İtalyan vatandaşlığına sahip zararlı kimselerden olması ve Cemiyet'in Atina'daki Eteryia Cemiyeti'ni andırarak şekilde yapılması dikkat çekicidir. 3- Yaklaşık bir ay önce Lara iskelesinden meyan kökü yüklemek üzere Antalya iskelesine uğramış olan Hacı Davud kumpanyasının Kostantinyus adlı vapurunda Hizmet gazetesi yazarı Tevfik Nejad ile Mutasarrıf'ın yeğeni Rıfat Bey gibi ikamete memur edilen kişiler bulunmaktaydı. Bunlar, vapurdan çıkarak doğruca Mutasarrıf'ın hanesinde ağırlandı. Böyle olunca vapurun hareket saati ertelenmişti. Burada Mutasarrıf'ın komşusu olup gece gündüz buluştukları İngiltere'nin Antalya konsolosu, Tahrirat Müdürü Fuad Bey, Gazze Telgraf ve Posta memuriyetinden politika töhmetiyle alınan ve sonrasında Antalya Telgraf ve Posta Müdürlüğünde bulunan Cebel-i Lübnan Hristiyanlarından Abdullah Efendi ile gizlice toplantı düzenledi. 4- Mutasarrıf, suçluların polis deposunda bulunan silahlarını evine nakletmiş, hâlihazırda bulunan ve yasak olan bütün silahları selamlık dairesinde teşhir etmiştir. Ayrıca biraderlerinin resimlerini sergilemiş ve selamlık dairesinde misafirlerini kabul ederken sözü edilen resimlerden bahisler açarak pederinin, yani Bedirhan Paşa'nın emirliğiyle Kürtler üzerindeki nüfuzunu anlatmıştır. 5- Mutasarrıf, ahaliden bir kısmının emlak ve arazisini tasarrufuna alma teşebbüsüyle kanuna aykırı işlere cüret etmiştir. 6- Mutasarrıf, bazı toplantılarda yeterli geliri olması durumunda devlete hizmet etmeyeceğini, hatta çocuklarını dahi devlet hizmetinde bulundurmayacağını alenen belirtmiştir. Ayrıca kendisinin

⁶⁵ BOA, *DH.MKT*, 883/19, 883/36.

⁶⁶ Evren Dayar, "Antalya'da Devlet ve Eşraf İlişkileri (1839-1908)" (Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016), 272.

⁶⁷ BOA, *ŞD*, 2782/1.

⁶⁸ BOA, *DH.MKT*, 883/19, 883/36. Bu arada Ömer Lütfü Efendi evinden kaçmış ve köy ahırlarında saklandığı için tevkif edilememiştir.

⁶⁹ BOA., *ŞD*., 2782/1. Kürtlerin serbestlikleri o kadar rahatsızlık yaratmıştır ki Mehmed Efendi adında birisi Kaymakam'ın Antalya'yı "bir nevi Kürdistan emareti gibi" idare ettiğini iddia etmiştir. Dayar, "Antalya'da Devlet ve Eşraf İlişkileri (1839-1908)", 272.

Halidi ve Kureyşi neslinden bulunduğunu söylemiş ve ecdadının fetva-ı şerle isyan ettiğini beyan etmiştir.⁷⁰

Hüseyin Kenan Paşa, iddialara yönelik olarak 6 Ağustos 1904'te vilayete gönderdiği tahriratında hiçbir memuriyetinde bu kadar iftiraya tesadüf etmediğini belirtmiş; istikametinin, diyanetinin ve Sultan'a olan sadakatının kendisini tanıyanlarca malum olduğunu söyleyerek gerek kendisinin gerek de çocuklarının kursağına haram lokma girmediklerini ifade etmiştir. Devamında ise suçlamaların büyük kısmını Ömer Efendi'nin tertibi olduğunu iddia ederek şu cümleleri kullanmıştır:

Ömer Efendi fidye-i necat olarak kendisinden tehditle iki bin lira talep ettiğimi arz etmiştir.⁷¹ Sultan'ın sadık bendelerinden olduğum, irtikabın her zaman karşısında bulunduğum halde Antalya'nın ümranına matuf olan inşaattan dolayı bana şekâvet gibi bir fiil isnat olundu. Ayrıca maiyetimde kaç Kürt varsa tahkik buyurulsun: yoktur. Antalya'da birkaç Kürt tebaası bulunuyorsa da bunlar hiçbir suretle bana telakki olunamaz.⁷²

Bütün bu iddialar ve Mutasarrıf'ın eşrafla olan husumeti Bâbîâli'yi rahatsız ettiği için Hüseyin Kenan Paşa azledilmiş ve önce Çorum Mutasarrıflığına, sonrasında ise Yozgat Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Ayrıca Mutasarrıf'ın Osmanlı Devleti hakkında iyi niyet beslemediği ve sadık bir kişi olmadığı yönündeki iddiaların yanı sıra geçmişte Osman Bey ile birleşerek Kürdistan'da emirliklerini ilan etmeye çalışması kendisine muhalif olan kesimin (eşraf/memur) elini güçlendirmekteydi. Fakat Hüseyin Kenan Paşa'nın yargılması bir süre sürüncemede bırakılmış ve söz konusu iddiaların gerçekliği anlaşılammıştır. Nitekim Bidayet Müdde-i Umumiliğinden bildirilen derkenar ve Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde okunan evraka bakıldığında Mutasarrıf sorgulanmamış ve tahkikat noksan bırakılmıştır. Ancak bir müddet sonra sual varakasının her maddesinin ayrı ayrı cevabı alınarak evrak-ı tahkikiye ile birleştirilmesi istenmiştir. Sonrasında ise Kasım 1905'te ifadesi alınmış ve sual varakası gönderilmiştir.⁷³

Şura-yı Devlet Bidayet Müdde-i Umumiliğinden Şura-yı Devlet Başkanlığı'na gönderilen 2 Şubat 1906 tarihli mütalaanamede kaledeki arsanın usulsüz bir şekilde ihale edildiği, sur taşlarının sökülüp değirmen inşaatında kullanıldığı, sigara kağıtlarının emre aykırı bir şekilde satıldığı, bazı kişilerin serbest bırakıldığı, eski polis komiseri Derviş Efendi'nin darp edildiği ve tulumba cemiyetinin teşkil edildiği yönündeki iddiaların gerçek olduğunun anlaşıldığı belirtilmiştir.⁷⁴

Müdde-i umumi, bütün bu hususlardan dolayı Mutasarrıf'ın muhakemeye alınması gerektiğini bildirerek takdirin Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'ne ait olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla sadece Mutasarrıf'ın Kürtlere arka çıkması ile ilgili yeterli delil toplanamamıştır. Buna karşın diğer maddelerle ilgili delil ve emareler mevcut olduğu için Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin mazbatası ve Dahiliye Nezareti'nin tezkeresi üzerine çıkan irade gereğince Mutasarrıf, 18 Şubat 1907'de

⁷⁰ BOA, ŞD, 2782/1.

⁷¹ Mutasarrıf ile Ömer Efendi arasındaki husumetin gerekçesi, Ömer Efendi'nin iddiasına göre değirmen inşasının masrafı için Mutasarrıf'ın kendisinden iki bin lira istemesi ve Kaya Yüzü çiftliğini Mutasarrıf'a bırakmamasıydı. Bunun üzerine yine Ömer Efendi'nin iddiasına göre Kürtler tarafından tehdit edilmişti. BOA, ŞD, 2782/1. Dayar, "Antalya'da Devlet ve Eşraf İlişkileri (1839-1908)", 272-273.

⁷² BOA, ŞD, 2782/1.

⁷³ BOA, DH.MKT, 883/36; BOA, ŞD, 2782/1.

⁷⁴ BOA, ŞD, 2783/1.

⁷⁵ BOA, ŞD, 2783/1.

muhakemeye alınmıştır.⁷⁶ Ancak önce Nablus'a, oradan da Taif'e sürülmesi nedeniyle muhakemesi yapılamamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanıyla affedilip İstanbul'a dönmesiyle birlikte ise yargılama süreci tekrar başlatılmış ve 1 Temmuz 1909 tarihinde bir iddianame hazırlanmıştır. Bu iddianamede ise Mutasarrıf hakkındaki iddiaların Kasım 1904'ten önce yaşanması ve tahkikatın 1909 yılında başlaması nedeniyle zaman aşımına uğradığı belirtilmiştir.⁷⁷ Ayrıca 7 Temmuz 1909'da çıkan kararname de bu iddianameyi onaylamış ve böylelikle Usûl-ı Muhakemât-ı Cezaiye Kanunu'nun 482. maddesine göre kamu davasının düşmesine karar verilmiştir.⁷⁸ Dahası Derviş Efendi'yi darp etmesiyle ilgili iddia için ise Antalya Adliye Müstantıklığı tarafından yapılan tahkikat neticesinde men-i muhakeme kararı çıkmıştır.⁷⁹

Mutasarrıf hakkındaki böylesine önemli iddiaların Şura-yı Devlet dairelerinde sürüncemede bırakılması birtakım huzursuzlukları beraberinde getirmiştir. Buradan, Abdülhamid dönemi Osmanlı merkez yönetiminin Bedirhanzâdeleri gücendirmemek için Hüseyin Kenan Paşa'nın arkasında durduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenledir ki II. Meşrutiyet döneminde Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 7 Ağustos 1909 tarihli tezkerede meseleyi yıllarca erteleyip zaman aşımına sebep olanlar hakkında gerekli işlemin yapılması istenmiştir.⁸⁰

4. Sürgün Hayatı

Hüseyin Kenan Paşa, Antalya mutasarrıflığı görevindeyken hakkındaki iddialardan dolayı 30 Kasım 1904'te azledilmiş ve 10 Aralık 1904'te Çorum Mutasarrıflığına atanmıştır.⁸¹ Ancak buradayken aldığı maaşın azlığından şikâyetçi olmuş ve bu yüzden sadıkane hizmetinden dolayı kâfi/tam maaşlı başka bir mutasarrıflığa tayinini istemişti. Oysa Hüseyin Kenan Paşa, Teke mutasarrıfı iken Konya vilayeti tarafından görülen lüzum üzerine Çorum sancağına nakledilmiş bir kişiydi. Ayrıca bu iki mutasarrıflıkta verilen maaşlar aynı derecedeydi. Dolayısıyla ikinci veya birinci sınıfta olan livalar açıkta olmadığı için ileride uygun bir mutasarrıflık açılana kadar geçici olarak azledilmiş ve kendisine mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir. 21 Nisan 1905'te ise 5.400 kuruş maaşla Yozgat Mutasarrıflığına atanmıştır. Hatta 13 Mayıs 1905'te hakkında onca şikâyet bulunmasına rağmen birinci rütbeden mecidi nişanı verilmiştir.⁸²

Ancak buradaki görevi sırasında da türlü usulsüz davranışlarla anılmış, hatta Yozgat'tan İstanbul'a silah gönderdiği ortaya çıkmıştır.⁸³ Şöyle ki uşağı Kürt Cezair Ağa'nın 12 Ocak 1906 tarihinde Yozgat'tan hareket edip Paşa'nın İstanbul'daki konağına gittiği anlaşılmıştır. Cezair Ağa, Halep vilayeti tarafından yapılan sorgulamasında Paşa ile o zaman Yozgat'ta bulunan Eski Adliye Müfettişi Bedirhanzâde Emin Bey tarafından kendisine iki Karadağ revolveri ile içinde meyve fidanları, pirinç, seccade ve bal gibi ürünlerin bulunduğu bazı hediyeleri verdiklerini söylemiştir. Silahlardan birinin Kızıltoprak'ta bulunan Hüseyin Kenan Paşa'nın konağındaki bahçıvanları Bayram ile oğlu Zeynel'e verilmesinin tembih edildiğini belirtmiş ancak uzun revolveri Zeynel'in, kısasını ise Paşa'nın kayınbiraderi Fuad'ın alıp götürdüğünü ifade etmiştir.⁸⁴ Ayrıca kendisiyle

⁷⁶ BOA, *İ.DH*, 1473/31; BOA, *DH.MKT*, 2759/5; BOA, *DH.SAİD*, 80/29.

⁷⁷ BOA, *İ.DH*, 1473/31; BOA, *DH.MKT*, 2759/5; BOA, *DH.SAİD*, 150/315; BOA, *ŞD*, 2783/1.

⁷⁸ BOA, *ŞD*, 2783/1.

⁷⁹ BOA, *DH.SAİD*, 150/315.

⁸⁰ BOA, *DH.MKT*, 2893/72.

⁸¹ BOA, *DH.SAİD*, 80/29; BOA, *BEO*, 2462/184641, 2447/183495; BOA, *İ.HUS*, 123/20.

⁸² BOA, *BEO*, 2839/212922; BOA, *DH.SAİD*, 80/29.

⁸³ BOA, *İ.HUS*, 140/56; BOA, *BEO*, 2805/210366.

⁸⁴ BOA, *Y.A.HUS*, 501/171.

beraber 11 ve 18 yaşlarında üç hizmetçi kızın da gönderildiğini, hatta bu revolverlerle mermilerden 11 tanesinin hizmetçilerden Gülistan'ın cebine konularak kaçırıldığını belirtmiştir. Ancak sözü edilen silahların ne için gönderildiğinden bilgisi olmadığını eklemiştir. Dahası Paşa'nın biraderi Hasan Bey ile Kaymakam Fuad Bey'e, Hayfa Kaymakamı Kâmil Bey'e, Abdurrezak Bey'e, damadı Bekir Bey'e ve kız kardeşinin oğlu Fuad Bey'e ulaştırması için verilen altı adet mektubu ilgili kişilere teslim ettiğini söylemiştir.⁸⁵

Cezair Ağa, hediye ve silahları verdikten sonra Yozgat'a dönmüştür. Ancak İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın öldürülmesinden dolayı ülkedeki bütün Bedirhanzâdeler sürgün edildikleri için Hüseyin Kenan Paşa'nın muhakemesi de Halep vilayeti tarafından yapılmıştır. Muhakemede Paşa, Cezair Ağa ile Yozgat'tan İstanbul'a bazı eşyalar gönderdiğini kabul etse de içinde ne tür şeylerin olduğunu hatırlayamadığını belirtmiştir. Uşağının silah gönderilmesiyle ilgili ifadesinin ise yalan olduğunu beyan etmiştir. Ne var ki bu sorgulamaya ve 16 Nisan 1906 tarihinde Halep vilayetinden Sadaret'e gönderilen telgrafa göre hakikati inkâr etmekteydi. Zira yapılan araştırmalar neticesinde Cezair Ağa'nın beyanının gerçek olduğu anlaşılmıştır.⁸⁶

Bu arada Hüseyin Kenan Paşa'nın Yozgat Musarrıflığında bulunmasına Sadrazam Ferid Paşa tarafından da olumlu bakılmamaktaydı. Çünkü Sadrazam'a göre Paşa, Bedirhanzâdelerin "*en şerirlerinden*" idi.⁸⁷ Ancak bunda Ferid Paşa'nın Bedirhanzâdelere yönelik olumsuz bakış açısının da etkisi söz konusuydu. Olumsuz bakış açısının arka planında yatan gerekçe ise İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa'nın öldürülmesiydi. Şöyle ki İstanbul Şehremini Rıdvan Paşa, 23 Mart 1906 tarihinde dört meçhul şahıs tarafından kurşunlanarak öldürülünce, Paşa'yı öldüren şahısların azmettiricilerinin Bedirhanzâdeler olduğu anlaşılmıştır.⁸⁸ Gerçi II. Abdülhamid, Bedirhanzâdelerin yargılanması konusunda müteredditti. Ancak Ferid Paşa ile Dahiliye ve Adliye nazırları tarafından ikna edilmiş,⁸⁹ Şehremini'nin katillerine para vererek suçu azmettirmeleri ve taammüden cinayet işlemleri nedeniyle Bedirhanzâdelerden Abdurrezzak, Ali Şamil, Bedirhan ve Cemil efendiler itham olunmuştur. Hatta idamlarına hüküm verilmiş ve kendilerine yardımcı olan diğer bazı Bedirhanzâdeler de müebbet veya 10-15 seneliğine hapis cezası almıştır.⁹⁰ Oysa cinayetle itham edilmeyen, yani siyasi suçlu gösterilen diğer Bedirhanzâdelerin en fazla üç sene kürek cezasına çarptırılmaları gerekmekteydi.⁹¹ Böyle bir ortamda Bedirhanzâde olmak başlı başına bir suç haline gelmiş, dahası bazı vilayetlerden sırf garazdan dolayı belli kimselerin Bedirhanzâde olduklarına dair ihbarlar yapılmıştır.⁹²

Öte yandan Ferid Paşa, 29 Mart 1906 tarihinde Yıldız'a gönderdiği tahriratında şifahen verilen fermana göre Hüseyin Kenan Paşa'nın Yozgat gibi önemli olan bir sancakta memuriyete devam etmesinin asla uygun olmayacağını belirtmiştir.⁹³ Bunun üzerine Hüseyin Kenan Paşa da Rıdvan

⁸⁵ BOA, *BEO*, 2839/212922.

⁸⁶ BOA, *Y.A.HUS*, 501/171; BOA, *BEO*, 2808/210540, 2811/210781, 2811/210783, 2806/210391; BOA, *İ.HUS*, 140/56, 140/95.

⁸⁷ BOA, *Y.A.HUS*, 501/33.

⁸⁸ BOA, *DH.MKT*, 1062/1.

⁸⁹ Midhat Sertoğlu, *İstanbul Sohbetleri* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992), 158-160.

⁹⁰ BOA, *Y.MRZ.d (Yıldız Maruzat Defterleri)*, 13876; BOA, *Y.A.RES (Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı)*, 136/46.

⁹¹ Takvim-i Vekâyi, 10 Temmuz 1325/23 Temmuz 1909, s. 280, 13.

⁹² BOA, *DH.MKT*, 1062/1.

⁹³ BOA, *Y.A.HUS*, 501/33.

Paşa hadisesinden ötürü sırf Bedirhanzâde ailesinden olduğu için 31 Mart 1906'da çıkan irade gereğince 2.000 kuruş maaşla Nablus'a sürgün edilmiştir.⁹⁴

Ancak bu azil ve sürgün kararı sadece Hüseyin Kenan Paşa'ya mahsus değildi. Bahsedildiği üzere bütün Bedirhanzâdeler benzer uygulamalara maruz kalmışlardı. Nitekim Bedirhanzâdelerden Şura-yı Devlet Azası Bedri Bey Şam'da, Ankara ve Konya Adliye Müfettişi Emin Bey Isparta'da, Beyrut vilayeti Jandarma Kumandanı Ali Bey Hama'da, Hayfa Kaymakamı Kâmil Bey Rodos'ta, Halep vilayeti Müdde-i Umumisi Tahir Bey ise Yanya'da ikamete memur edilmiştir. Hatta Bedirhanzâdelere yakın olanların dahi bir an evvel toplatılarak tevkif edilmeleri yönünde bir karar çıkmıştır.⁹⁵ Bu sırada Bedirhanzâdelerden olmayan bazı kişiler de yanlışlıkla ve büyük ölçüde isim benzerliğinden ötürü sürgün edilmişlerdir.⁹⁶

Hüseyin Kenan Paşa Nablus'a ikamete memur edildikten sonra bu sefer yakalanan muzır bir mektuptan dolayı Taif'e sürülmüştür.⁹⁷ Şöyle ki 26 Haziran 1907 tarihinde Adliye Nazırı'ndan Yıldız'a gönderilen bir tezkerede Paşa'nın "*muhâberât-ı fesâdiyede*" bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca muzır iki mektup ele geçirildiği yönünde Beyrut Vilayeti İstinaf Müdde-i Umumiliğinden gelen bir yazı üzerine liva istintak dairesi tarafından derin bir inceleme başlatıldığı ifade edilmiştir.⁹⁸ Sonrasında bu iki mektubun Samiri taifesinden Hilmi Çelebi adına gönderildiği anlaşılmıştır.⁹⁹ Dolayısıyla Hüseyin Kenan Paşa'nın Nablus'tan firar etme niyetini taşıdığı düşünülerek kaçamayacağı başka bir yere gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰ Bu hususta iki yer üzerinde yoğunlaşmıştır: Fizan ve Taif.¹⁰¹ Ayrıca yakalanan muzır mektuplarından dolayı muhakeme edilmiş ve suç ortaklarıyla birlikte müebbeden kalebentliğe mahkûm olmuştur. Sonrasında 8 Ekim 1907'de Taif'e gönderilmesine karar verilmiş ve 14 Kasım'da burada kalebent edilmiştir.¹⁰²

Hüseyin Kenan Paşa'nın Mithat Paşa'nın hayatını kaybettiği odada tutuklu kaldığı söylenmektedir.¹⁰³ II. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra serbest kalana kadar da burada ikamet etmiş ve muhtacın maaşıyla geçimini sürdürmeye çalışmıştır.¹⁰⁴ Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra yani Aralık 1908 tarihinde, hiçbir suçu olmayıp sadece Bedirhanzâde olduğu için tutuklu bulunan kişilere tanınan afla birlikte serbest bırakılmıştır.¹⁰⁵ Şubat 1909 tarihi itibarıyla da Kadıköy'deki hanesinde kaldığı ve bu süre zarfında bazı hastalıklardan dolayı tedavi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

⁹⁴ BOA, *DH.EUM.THR (Dahiliye Nezareti Tahrirat Kalemî Belgeleri)*, 59/5; Nabluslu Mehmed Ramiz, "Bedirhanpaşazâdeler Hakkında", *İnsaf*, 30 Teşrin-i Evvel 1324/12 Kasım 1908, 3.

⁹⁵ BOA, *BEO*, 2796/209683; BOA, *BEO*, 2796/209688.

⁹⁶ Malmısaniy, *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan'ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)* (İstanbul: Vate Yayınevi, 2011), 41.

⁹⁷ BOA, *BEO*, 3376/253180.

⁹⁸ BOA, *Y.MTV*, 299/108.

⁹⁹ BOA, *DH.SYS (Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı)*, 94/6; BOA, *Y.MTV*, 303/175.

¹⁰⁰ BOA, *İ.HUS*, 154/92.

¹⁰¹ BOA, *DH.SYS*, 94/6.

¹⁰² BOA, *Y.MTV*, 303/104; BOA, *BEO*, 3166/237448, 3173/237937, 3185/238843; BOA, *DH.ŞFR (Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri)*, 389/109; BOA, *DH.SYS*, 94/6.

¹⁰³ Malmısaniy, *Cızıra Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları*, 82; Salih Bedirhan, "Bedirhânî Hüseyin Paşa", 266.

¹⁰⁴ BOA, *BEO*, 3286/246439; BOA, *MV (Meclis-i Vükela Mazbataları)*, 120/7.

¹⁰⁵ "Meclis-i Vükela'nın Bir Karar-ı Âdili", *Hukuk-ı Umumiye*, 5 Kanun-ı Evvel 1908/5 Aralık 1908, 4.

¹⁰⁶ BOA, *ŞD*, 2783/1.

5. Cizre'ye Gidişi ve Mebus Olma Çabası

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte aralarında Bedirhanzâdelerin de bulunduğu bazı Kürt dernek ve cemiyetler teşkil edilmiştir.¹⁰⁷ Rusya, böyle bir ortamda Şeyh Taha, Simko Ağa ve Abdurrezzak Bedirhan gibi önemli Kürt aydınları, şeyhleri ve ağalarıyla irtibat kurmaya başlamış, özellikle 1911 yılından itibaren ilişkilerini sıkılaştırmıştır.¹⁰⁸ Ayrıca II. Abdülhamid döneminde Kürdistan'dan uzak tutulan Bedirhanzâdeler, II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte yeni idareye verdikleri desteğin de etkisiyle bölgeye gelmeye başlamışlardır.¹⁰⁹ Ancak Kürdistan'a gitmelerine izin verilmesi, bölgedeki bazı idarecileri rahatsız etmiştir. Örneğin Elaziz Valisi Mehmed Ali Bey, 1 Ağustos 1911 tarihinde gönderdiği şifresinde bunların Kürdistan'a ayak basmalarının büyük bir hata olduğunu söylemiştir. Buna karşın Diyarbakir valisi gibi bazı idareciler ise bunun ehemmiyetli bir mesele olmadığını düşünmekteydiler. Nitekim babaları buradan sürgün edilirken oğullarından birisi "*memedê bir çocuk*", diğerleri ise Kürdistan'ı görmemiş kimselerdi.¹¹⁰ Öte yandan Bedirhanzâdelerin Cizre ve Bohtan'daki nüfuzları bilinmesine rağmen Kürdistan'ın tamamında büyük bir etkiye sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Van, Bitlis ve Erzurum'daki aşiretlerle sıkı bir ilişkileri bulunmamaktaydı. Nitekim Erzurum Valisi Celal Bey de 12 Mart 1911 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında Erzurum vilayeti dahilinde nüfuzlarının sınırlı olduğunu söylemiştir.¹¹¹ Selefî Mehmed Emin Bey ise 8 Ocak 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği şifresinde Hınıs Kaymakamlığından gelen şu ifadeleri nakletmiştir: "...*bura aşâiri ile merkûmun aşireti arasında adâvet-i kadime bulunmak cihetiyle husûl-ı ittihâdın mümkün olamayacağı...*"¹¹²

Bu durumun farkında olan Bedirhanzâdeler, 1910 yılından itibaren aşiretlerle ve bölgedeki önemli kişilerle irtibat kurmaya başlamışlardır. Bunlardan Midhat ve Bedri beyler Cizre'ye giderek aşiret reisleriyle görüşmüşlerdir. Hüseyin Kenan Paşa'nın yeğeni Abdurrezzak Bedirhan ise cinayete karıştığı için ancak 1910 ilk baharında serbest kalabilmiş ve 1911 yılında Tiflis'e gitmiştir. Serbest kalıp Trablus'tan İstanbul'a döndüğünde ise evini harap halde bulduğu, İttihatçılara karşı hiçbir sempati duymadığı ve Osmanlı Devleti'nin Kürtlerin ihtiyaçlarına ilgisiz kaldığını düşündüğü için Rusya'yla irtibata geçmiş ve buranın vatandaşı olmuştur. Sonrasında hem Rusya'da hem de Osmanlı sınırları içindeki bazı Kürt reisleriyle iletişime geçmiş, hatta bölgedeki Osmanlı idarecilerinin ilettikleri bilgilere bakıldığında Kürtlerin Rusların teşvikiyle silahlandırılmalarında rol oynamıştır.¹¹³

Bütün bunlara rağmen Bedirhanzâdelerin 1911 yılı itibarıyla izledikleri yol tam olarak ayrı bir Kürt idaresi kurmak değildi. Daha ziyade aşiretler arası husumetleri giderme, kültürel faaliyetlerde bulunma, Kürtlerin kalkınmasını sağlama ve nüfuzlarını artırma yönünde çalışmalar yürütmüşlerdir.¹¹⁴ Buna karşın 1911 yılının sonlarında Kürdistan'da karışıklık çıkacağı yönünde

¹⁰⁷ Şimşir, *Kürtçülük (1787-1923)*, 251.

¹⁰⁸ Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 182; Celilê Celil, *Kürt Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, çev. Hasan Kaya (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2007), 80.

¹⁰⁹ Koç, Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)", 119-120; BOA, *DH.SYS*, 24/2, 100/4; FO, 424/238, Vice-Consul Molyneux-Seel to Sir. G. Lowther, Van, March 24, 1913, Enclosure in No. 62, 56.

¹¹⁰ BOA, *DH.SYS*, 24/2.

¹¹¹ BOA, *Y.A.HUS*, 313/90.

¹¹² BOA, *DH.SYS*, 90/1.

¹¹³ BOA, *DH.SYS*, 24/2; Michael A. Reynolds, "Abdürrezzak Bedirhan: Ottoman Kurd and Russophile in the Twilight of Empire", *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 12/2 (2011): 426-427.

¹¹⁴ Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)", 122-123.

iddialar gündeme gelmiştir. Bunda 1911 yılının yazında Hüseyin Kenan Paşa'nın diğer Bedirhanzâdelerden Hasan ile Süleyman beylerle Cizre'ye hareket etmesinin etkisi bulunmaktaydı. Hüseyin Kenan Paşa'nın bölgeye gelmesindeki amacı ise buradan mebus olmaktı. Hatta bu amaçla Siirt sancağını dolaşmıştı.¹¹⁵

Bedirhanzâdeler artık siyaseten somut adımlar atmaya başlamış, dahası 1912 seçimlerine dahil olmaya çalışmışlardı. Bu sırada İstanbul'daki pek çok Bedirhanzâde gibi Kürdistan'daki Bedirhanzâdeler de HİF (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) ile temas halindediler. Esasında sadece Bedirhanzâdeler değil İTC'den (İttihat ve Terakki Cemiyeti) hoşnut olmayan diğer Kürt grupları, şeyhler ve aşiret reisleri de HİF'e daha yakın bir konumda durmaktaydılar. Bunun temel sebebi İTC'nin zaman içerisinde baskıcı bir tutum sergilemesi ve cemiyet içerisinde Türkçü ideolojinin etkili olmaya başlamasıdır. Bu arada Siirt, merkezîyetçi politikalarından duyulan rahatsızlık nedeniyle Bedirhanzâdeler için aday olunacak en uygun yerdi. Haliyle bu durum, kendi adaylarının seçilme ihtimali düşük olan İTC'yi endişelendirmekteydi. Ayrıca buradaki halkın Bedirhanzâdelere vereceği destek milliyetçi bir karaktere bürünebilirdi. Bu yüzden nüfus sicilleri burada olmadığı gerekçesiyle bazı Bedirhanzâdelerin seçimlere katılmaları yerel idare tarafından reddedildi. Bunun üzerine yerel yönetime ve merkezi hükümete çok sayıda şikâyet telgrafi çekildi.¹¹⁶ Ancak yerel idarenin sunduğu gerekçenin çözümü kolaydı. Zira aday olmak isteyen kişiler yer değiştirme (nakli mekân) yapabilirlerdi. Örneğin Bedirhanzâde Hasan Fevzi'nin, hanesini İstanbul'dan Nusaybin'e alınması yönündeki talebi Mayıs 1912'de kabul edilmiştir.¹¹⁷ Buna karşın Hüseyin Kenan Paşa'nın yer değiştirme başvurusuna dahi ihtiyaç duyulmamış, babasından dolayı sancak ahalisinden olduğu mutasarrıflık tarafından kabul edildiği için adaylığı onaylanmıştır.¹¹⁸

Böylelikle Şubat 1912'de Hüseyin Kenan Paşa Siirt'te, diğer bazı Bedirhanzâdeler ise Mardin ve Musul'da mebusluk çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu sayede iddia edildiği üzere başta “nüfuzlarının en ziyâde hükümfermâ olduğu Erüh ve Siird” olmak üzere bölgede istediklerini elde edebilme, Kürtleri kendi amaçları için kullanabilme ihtimali doğmuştur. Hüseyin Kenan Paşa, söz konusu iddianın iftira olduğunu belirtmesine rağmen Abdurrezzak Bey'in sınır boylarındaki Kürt aşiretlerini kışkırtmaya çalıştığı yönünde haberler geldiği için yakın takibe alınmıştır.¹¹⁹

Neticede Hüseyin Kenan Paşa mebus olarak aday gösterilmiştir. Ancak 1912 seçimlerinde yaşanan usulsüzlüklere burada da tesadüf edilmiştir. Örneğin önce seçimler ertelenmiş, sonrasında valilerin kendi adaylarını seçtirmek için idarî yetkilerini kullandıkları görülmüştür. Hatta çevre köylerden gelen göstericilerin Hüseyin Kenan Paşa lehine tezahüratta bulunması Paşa'nın masum halkı kışkırtması olarak değerlendirilmiştir. Bu sürecin nihayetinde oy verme işlemi Nisan 1912'de sona ermiş ve aynı ay içerisinde Meclis toplanmıştır. Ancak seçimleri ne Hüseyin Kenan Paşa ne de İttihatçıların adayı Abdurrezzak Efendi kazanmıştır. Bu iki kişinin yerine adı hiçbir yerde geçmeyen ve İTC'ye yakın olan Nazım Bey (Mağgönül) mebus seçilmiştir. Haliyle İTC'nin devlet gücünü arkasına alıp gerektiğinde zor kullanma yoluna başvurduğu için “*Sopalı Seçim*” şeklinde adlandırılan bu seçim sonuçları, ülkedeki pek çok yerde olduğu gibi Siirt'te de birtakım tepkilere

¹¹⁵ BOA, DH.SYS, 24/2.

¹¹⁶ Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)*, 161; Naci Kutlay, *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Kürdoloji Notları* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2014), 92-100; Koç, “Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)”, 124-128.

¹¹⁷ BOA, DH.SH.THR (*Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Belgeleri Tahrirat Kalemi*), 33/90.

¹¹⁸ BOA, DH.SYS, 50/6.

¹¹⁹ BOA, DH.SYS, 24/2, 100/4.

neden olmuştur.¹²⁰ Nitekim 5 Haziran 1912’de Siirt ahali tarafından HİF riyasetine ve Dahiliye Nezareti’ne gönderilen telgrafta şu ifadelerin yer alması oldukça dikkat çekicidir:

*...bizler memleketin menfaatine hizmet eden Hüseyin Paşa’yı seçtik. Paşa’nın yerine seçilecek mebus milletin değil, memurların mebusudur. Hükümet memurlarının kanuna aykırı tehditlerine milletin artık tahammülü kalmamıştır. Eğer memurlar kanuna uygun hareket etmezlerse milletin her türlü fedakarlığa cesaret edeceğini bildiririz...*¹²¹

Siirt mutasarrıfı ise bu taleplerin Hüseyin Kenan Paşa’nın kendilerini kandırmalarından dolayı yapıldığını Bitlis vilayetine bildirmiştir. Ancak sadece Siirt ile ilgili şikâyetler gelmemiştir. Örneğin babası Eruh kaymakamı olan Aziz Bey’in mebus seçiminde kötü niyetli davrandığı iddia edilmiştir. Buna karşın Bitlis Valisi Ahmed Nedim Bey, 7 Haziran 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti’ne çektiği telgrafta Hüseyin Kenan Paşa’nın kardeşi Osman Bey ile giriştikleri isyanın bir benzerini Eruh’ta gerçekleştirebileceğini söylemiştir. Bu arada içlerinde Keldanilerin de bulunduğu Siirt ahali, eşrafı, uleması ve ağaları tarafından 25 Haziran 1912’de Dahiliye Nezareti’ne bir telgraf daha gönderilmiştir. Telgrafta şikâyetçi olunan konular tekrarlanmış ve şu hususlara dikkat çekilmiştir:

*Siirt’teki mebus seçimlerindeki kanunsuzluk çok defa arz olunmuştur. Ancak şikâyetlerimize ehemmiyet verilmemesi Eruh kaymakamının cüretini artırmaktadır. Kaymakam, dört senelik mebusluğu boyunca sancağımız adına tek bir kelime bile etmeyen Abdurrezzak Efendi’yi intihap ettirmeye zorlamaktadır. Halk, Hüseyin Paşa’yı seçmiştir ve ondan başkasının intihap edilmesi mümkün değildir. Zulümlerin ortadan kalkması, kaymakamın kazadan gönderilmesine bağlıdır.*¹²²

Ancak bir süre sonra İTC’nin etkinliği azalmış ve Ahmed Muhtar Paşa’nın Büyük Kabinesi 4 Ağustos 1912 tarihinde Meclis’i dağıtmıştır. Bu arada ahali, seçimler esnasında Hüseyin Kenan Paşa’ya yapılan haksız muameleden dolayı Siirt mutasarrıfının görevden alınmasını talep etmiştir. Hüseyin Kenan Paşa da benzer bir talepte bulununca Siirt Mutasarrıfı Reşid Efendi’nin yerine Abdülhalik Mustafa Efendi tayin edilmiştir. Ne var ki seçimler, Balkan Savaşları nedeniyle ertelenmiş, 23 Ocak 1913’te yaşanan Bâbüali Baskını’nın ardından İTC’nin mutlak iktidarı sağlamasıyla birlikte ancak 1914 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Böylelikle devlet, 1912 Ağustos’undan 14 Mayıs 1914’e kadar meclis olmadan yönetilmiştir.¹²³

Öte yandan Hüseyin Kenan Paşa, Eylül 1912’de Siirt halkına yaptığı bir konuşmasında Arnavut isyanlarını örnek göstererek *Arnavutlardan daha mı az vatanseversiniz? Kanınız varsa halkınızı koruyun ve memurları bu şekilde püskürtün. Hızlı olmak gereklidir. Neden bekliyorsunuz?* şeklinde milliyetçi bir söylemde bulunmuştur. Bu gelişmelerden sonra Kürt aydınları daha milliyetçi bir dil kullanmaya başlamışlardır.¹²⁴ Böyle bir yola girmeleri ise Balkan Savaşlarında yaşanan mağlubiyet ve İTC’nin milliyetçi uygulamaları sonucunda Kürtlerin bu yönetimde haklarının kısıtlanacağı düşüncesinde olmalarıydı.¹²⁵ Ancak yine de Osmanlı Devleti’ni en fazla meşgul eden kişi Hüseyin

¹²⁰ Koç, “Bedirxan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)”, 132-133.

¹²¹ BOA, DH.SYS, 83/2.

¹²² BOA, DH.SYS, 83/2.

¹²³ Koç, “Bedirxan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)”, 132-134; Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007), 265-266, 294, 299-302, 377.

¹²⁴ Koç, “Bedirxan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)”, 135.

¹²⁵ Celilê Celil, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler*, çev. Mehmet Demir (Ankara: Özge Yayınları, 1992), 202.

Kenan Paşa değil, Abdurrezak Efendi'ydi.¹²⁶ Çünkü Osmanlı yönetimi, Bedirhanzâdelerle bazı Kürt reislerinin hareketlerinin Kürtlerin istiklâline veya bölgenin Rusya'ya ilhakına gidecek bir harekete doğru evrilmesinden endişe duymaktaydı.¹²⁷ Buna karşın Şubat 1913'te Bedirhanzâde Hasan ve Süleyman beyler, Mardin mutasarrıfıyla bir görüşme gerçekleştirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun sadık tebaası olduklarını ve Rus egemenliğinde kurulacak özerk bir yapıya karşı olduklarını söyleyerek Mutasarrıf'ı ikna etmeye çalışmışlardır.¹²⁸

Bu sırada Hüseyin Kenan Paşa, 6 Mart 1913'te Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında şimdiye kadar bir kişinin bile burnu kanamamasına rağmen türlü iftira ve ithamlara maruz kaldıklarından yakınmıştır. Ayrıca Kürt milletinin ailelerine olan itimat ve muhabbeti nedeniyle Kürdistan'dan ayrılmalarının hamiyete (vatanperverlik) uygun olmadığını belirtmiştir. Bu ifadelerle birlikte kendilerine yönelik muameleye tahammül edemediklerini söylemiş, eğer suçlularsa gerekli kanuni işlemlerin yapılmasını, değilse de adalet ve ihsan edilmesini talep etmiştir. Ancak Hüseyin Kenan Paşa'nın aktardıkları, yapılan tahkikat raporundan çok farklıydı. Zira 9 Şubat 1913 tarihinde yapılan tahkikata göre bölgedeki bazı eşkıya reisleriyle görüşmüş, ahaliye türlü telkinlerde bulunmuş bir kişiydi. Ayrıca Bedirhanzâdelerin İstanbul ve Şam gibi en mütemeddin yerleri bırakıp buraya gelmeleri, "*tavuk kümesinden farkı olmayan köy odalarında ikâmet etmeleri*" ve zihinleri karıştıracak şekilde silahlı dolaşmaları özel bir amaca dayandırılmaktaydı. Yine tahkikatta bunların devletin harple meşgul olduğu bir ortamda fırsattan istifade ederek Rusya'nın arka çıkmasıyla muhtariyet talebinde buldukları ve bağımsızlıklarını ilan etme gayesiyle türlü uygunsuz davranışlar içerisinde oldukları söylenmiş, hatta Paşa'nın nüfuzunu kullanarak muhtarları azil/tayin ettiği bilgisi verilmiştir.¹²⁹

Diğer taraftan Hüseyin Kenan Paşa, 25 Aralık 1912'de beş bin kuruş maaşla Ankara vilayetine bağlı Kırşehir Mutasarrıflığına tayin olmuştu.¹³⁰ Hatta maaşı 6 bin kuruşa yükseltmişti. Bâbîâli'ye göre bu tayin, kendisine yönelik olumsuz bir tavrın söz konusu olmadığını bir göstergesiydi. Ancak Paşa, böyle düşünmemekte, Kırşehir'e gönderilmesini kendisinden duyulan rahatsızlık olarak görmekteydi. Bu nedenle mevsim şartlarını bahane ederek buraya gitmeyi kabul etmedi. Nitekim 13 Ocak 1913'te Dahiliye Nezareti'nde gönderdiği telgrafında, bir mutasarrıflıkta hizmet etmesi isteniyorsa, Siirt veya Mardin sancaklarından birinde görev alarak daha faydalı olabileceği teklifinde bulundu.¹³¹ Ayrıca sadece Hüseyin Kenan Paşa değil, diğer bazı Bedirhanzâdeler de bölgede mutasarrıf olma gayesi taşımaya başlamışlardır. Hatta bunu, bölgedeki Rus etkinliğini dizginlemek ve Kürt aşiretlerin kışkırtılmasının önüne geçmek için vatani bir görev olarak sunmuşlardır. Bu meyanda Şubat 1913'te Hüseyin, Hasan, Kâmil ve Süleyman tarafından vilayete çekilen telgrafta şu dikkat çekici ifadeler kullanılmıştır:

Meşrutiyet'in ilanından beri İTC'nin Bedirhan ailesine reva gördüğü ihanetler sayısızdır. Bugün bu hesabı göreceğiz. Çünkü vatan-ı azizimiz tehlikededir. Bu aile binlerce Kürt vatandaşlarıyla savaşarak canını feda etmiştir. Şimdi de çok sayıda Kürt vatandaşıyla birlikte canımızı feda etmeye hazırız. Ancak ailemize güvenilmediği anlaşılmaktadır. Oysa Bedirhan

¹²⁶ BOA, *DH.SYS.*, 24/2, 100/4.

¹²⁷ BOA, *HR.SYS.*, 2914/89.

¹²⁸ Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)", 148.

¹²⁹ BOA, *DH.SYS.*, 100/4.

¹³⁰ BOA, *İ.DH.*, 1497/20; BOA, *DH.SAİD.*, 150/315; BOA, *BEO.*, 4128/309560.

¹³¹ BOA, *DH.SYS.*, 100/4.

*ailesi şan ve metanetle nam salmış bir ailedir. Hüseyin Paşa'nın Kırşehir Mutasarrıflığına tayini meselesine gelince, öncelikle Paşa, mevcut valilerden daha fazla vali olmayı çoktan beri hak etmektedir. İstibdat devrinde gördüğü zulüm ve işkencelerden sonra Meşrutiyet hükümeti tarafından da türlü iftira ve zulümlerde bulunulmuştur. Örneğin medeni haklarından mahrum edilmiş ve memuriyete talip olduğu zamanlarda dilekçeleri battal torbalarda saklanmıştır. Şimdi ise bir memuriyete talip olmadığı halde böyle bir atama yapılmıştır. Bu mutasarrıflığa tenzil-i sınıfla tayin edilmesi vatandaşlardan ayırmak fikriyle tertip edilmiş bir güvensizlik eseri değil midir? Bu yüzden Paşa'nın söz konusu tayini itimatsızlık ve ihanet fikriyle kabul etmediği ortadadır.*¹³²

Bütün bu ifadelerin haricinde Hüseyin, Hasan, Kâmil ve Süleyman beyler tarafından 20 Şubat 1913 tarihinde Sultan'a gönderilen bir telgrafta Padişah'ın Ermeni milletini "Kürt millet-i sâdikasına" tercih ederek bazı imtiyazlarda bulunacağını işitildiğinden bahsedilmiş, bu tür ihsanların bütün tebaaya eşit olarak uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Aksi halde ise Kürdistan'da ciddi sorunların ortaya çıkacağı uyarısında bulunulmuştur. Ancak Bedirhanzâdelerin duyumları asılsızdı. Zira hükümetin bir tebaayı ayırmak gibi bir kararı yoktu.¹³³ Buna karşın Paşa'nın Kırşehir Mutasarrıflığına gitmemesi itaatsizlik olarak görülmüştü. Fakat bir şey yapılamamış ve 9 Mart 1913 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen tezkereye göre yerine başkası tayin edilmiştir.¹³⁴

Nisan 1913'e gelindiğinde hem Abdurrezak Bedirhan'ın hem de güneydeki Hüseyin Kenan Paşa ile Hasan Bey'in, Balkan Savaşlarındaki mağlubiyetleri fırsat bilerek tekrar harekete geçtikleri görülmektedir. Bu sırada Abdurrezak Bey Rusya'yla birlikte hareket etmiş, Hüseyin Kenan Paşa ise propaganda için bölgeyi dolaşmaya devam etmiştir. Hatta Sincarlı Yezidiler ile Nasturilerin Ruhani reisleri olan Mar Şamon'un desteğini almıştır. Çok hareketli geçen bu dönemde Cizre, yapılacak faaliyetlerin adeta genel merkezi haline gelmiştir.¹³⁵ Zira Bedirhan ailesinin reisi konumunda olan Hüseyin Kenan Paşa'nın seçimlerde yapılan haksızlıkların da etkisiyle kardeşleri Ali Kâmil ve Hasan beylerle bir isyan planı içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Hatta İngiltere'nin Van Konsolos Yardımcısı'nın aktardığına göre Teğmen Holstein, Hasan Bey'le görüşmüş ve Hasan Bey kendisine genel bir Kürt isyanının çıkacağını söylemiştir.¹³⁶ 30 Nisan 1913 tarihi itibarıyla da Cizre, Duhok ve İmadiye taraflarında ihtilal başladığı hatta Paşa'nın Cizre'ye saldırarak kaymakamı katledip bir ihtilal çıkardığı yolunda bir söylenti dolaşmıştır. Oysa böyle bir ihtilal söz konusu değildi. Hatta kaymakamın azledildiği, Paşa'nın kardeşleriyle birlikte Siirt'te bulunduğu, dahası burada hasta¹³⁷ ve ölüm döşğinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Paşa, Musul Valisi Muharrem Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 30 Nisan 1913 tarihli şifreli telgraftan anlaşıldığı üzere ameliyat amacıyla Musul'a gitme talebinde bulunmuş ve bu talep uygun görülmüştür.¹³⁸

Öte yandan Hüseyin Kenan Paşa, devlete bağlılığını göstermek istemiş ve tıpkı 93 Harbi'nde olduğu gibi Balkan Savaşları için Kürt bölgesinden gönüllü toplamaya başvurmuştur. Hatta Çelikli

¹³² BOA, *DH.SYS*, 100/4.

¹³³ BOA, *DH.SYS*, 100/4.

¹³⁴ BOA, *İ.DH.*, 1498/15.

¹³⁵ FO, 424/238, Vice-Consul Hony to Sir G. Lowther, Musul, April 3, 1913, Enclosure in No. 132, 113.

¹³⁶ FO, 424/239, Vice-Consul Molyneux-Seel to Mr. Murling, Van, 22 July, 1913, Enclosure in No. 259, 236.

¹³⁷ Hüseyin Kenan Paşa, hemoroitti. Hatta hastalığı kangren olma düzeyine gelmişti. BOA, *DH.SYS*, 100/4.

¹³⁸ BOA, *A.MKT.MHM(Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri)*, 744/23; BOA, *DH.SYS*, 100/4.

Derviş Ağa meselesinde¹³⁹ görevlendirilerek arabuluculuk dahi yapmıştır.¹⁴⁰ Bu arada Rus kaynakları da Bedirhanzâdelerin ayrı bir idare kurmaktan vazgeçtiklerini teyit etmektedir. Dahası Hüseyin Kenan Paşa ile Kâmil Bey'in, Rusların sadece Abdurrezzak Bey'i muhatap almasından rahatsızlık duydukları için Abdurrezzak Bey'e karşı çıktıkları iddia edilmektedir.¹⁴¹

Hayatının son evresini bu şekilde geçiren Hüseyin Kenan Paşa, 29 Haziran 1913'te Siirt'in Diyar/Deyr köyünde vefat etmiştir.¹⁴² Ölümü, diğer kardeşler için büyük bir darbe etkisi yaratmış ve iddia edildiği üzere Bedirhanzâdelerin bölgede bağımsızlığa varabilecek şekildeki isyan planları yerle bir olmuştur.¹⁴³

Hüseyin Kenan Paşa'nın ölümü birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin İTC'ye yakın olan memurlar cinayet şüphelisi olarak görülmüşlerdir. Hatta 1919'da eski Bitlis Valisi Ahmed Nedim ile eski Siirt Mutasarrıfı Sadreddin Bey, Hüseyin Kenan Paşa'yı öldürdükleri iddiasıyla yargılanmışlardır.¹⁴⁴ Fakat Paşa'nın öldürülmediği, cerrahi bir operasyonun ardından hayatını kaybettiği görülmektedir. Buna rağmen muhtelif çalışmalarda hiçbir kaynağa dayanmayan ve tamamen gerçeğe aykırı bilgiler yer almıştır. Örneğin Kutschera'nın çalışmasında 1910 yılında kurşuna dizildiği iddia edilmektedir.¹⁴⁵

Sonuç

Bedirhanzâdeler içerisinde iktidar ve nüfuz sahibi bir kişi olan Hüseyin Kenan Paşa, Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Cizre ve havalisinde isyan etmiştir. 1879 Ocak'ında isyanın tamamen bastırılmasıyla birlikte ise II. Abdülhamid'in affına mazhar olmuştur. Fakat II. Abdülhamid dönemi boyunca diğer Bedirhanzâdeler gibi doğu vilayetlerinden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Hatta tekrar isyan etmemesi veya firar edip Kürdistan'a gitmemesi için çeşitli idarî birimlerde kaymakamlık ve mutasarrıflık gibi görevlere getirilmiştir. Dahası kendisine isnat olunan birtakım suçlara rağmen bu görevlerinden azledilse bile hemen başka bir yere atanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ise yeni idareyi benimseyen Bedirhanzâdelerin Kürdistan'a gidişlerine izin verilmiştir. Böylelikle aile mensuplarının istedikleri faaliyetleri yürütmelerinin önündeki en büyük engel kalkmıştır. Sonraki süreçte aileye mensup bazı kişilerin mebus olma niyetleri nedeniyle HİF ile temas kurma yoluna gidilmiştir. Ancak Bedirhanzâdelerin Kürdistan'a gitme amaçları sadece siyasî temellere dayanmamaktaydı. Öyle ki babalarından kalma mülk, arazi ve vakıfları geri alma düşüncesi öteden beri aile üyelerinin temel gayesiydi. Fakat etki alanları zannedildiği gibi çok geniş değildi. Zira uzun süre Kürdistan'da bulunmadıkları için nüfuzları daha ziyade Cizre ve havalisiyle sınırlı kalmış bir vaziyetteydi.

Bedirhanzâdeler hem bu etki alanlarını genişletmek hem de bölgede söz sahibi olmak adına 1911 yılından itibaren faaliyetlerini hızlandırarak Osmanlı aleyhinde politikalar yürütmeye

¹³⁹ Midyat kazasına bağlı Çelik karyesinde Derviş adında birisi tarafından çıkarılan hadisedir. BOA, *HR.SYS*, 2914/89; FO, 424/239, Vice-Consul Molyneux-Seel to Mr. Murling, Van, 22 July, 1913. Enclosure in No. 259, 236.

¹⁴⁰ Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)", 149; Malmısaniç, *Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları*, 186. Salih Bedirhan, "Bedirhâni Hüseyin Paşa", 117; BOA, *DH.SYS*, 118/8.

¹⁴¹ Celil, *Kürt Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, 115-116.

¹⁴² BOA, *DH.SH.THR*, 48/53; BOA, *DH.SYS*, 100/4.

¹⁴³ FO, 424/239, Vice-Consul Molyneux-Seel to Mr. Murling, Van, 22 July, 1913, Enclosure in No. 259, 236.

¹⁴⁴ Koç, "Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914)", 149.

¹⁴⁵ Malmısaniç, *Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği'nin Tutanakları*, 186; Salih Bedirhan, "Bedirhâni Hüseyin Paşa", 117; Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi*, çev. Fikret Başkaya (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2013), 32.

başlamışlardır. Ancak Hüseyin Kenan Paşa'nın tamamen ayrılıkçı bir anlayışta olduğunu söylemek güçtür. Buna karşın Kürtlerin lideri olma ve burayı bir nevi adem-i merkezîyetçi bir yönetimle idare etme amacını taşıdığını söylemek mümkündür. Ayrıca mebus olamaması ve 29 Haziran 1913'te Siirt'in Diyar/Deyr köyünde vefat etmesi, Bedirhanzâdelerin Cizre'deki etkinliklerine büyük bir darbe vurmuştur.

Vefatından sonra ise liderlik Bedirhanzâdeler içinde en ziyade iktidar ve nüfuz sahibi olan Kâmil Bey'e geçmiştir. Ancak Kâmil Bey'in bölgedeki Kürtler üzerinde Hüseyin Kenan Paşa kadar bir etkisi yoktu. Ayrıca Abdurrezzak Bey ile bağlantı kurma imkânı bulunmamaktaydı. Hatta sadece bu bağlantı değil Cizre ve civarındaki Kürt hareketi de tamamen çökmüş bir vaziyetteydi.

Kaynakça

1- Arşivler

A- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâli Evrak Odası Evrakı (BEO), 1728/129572; 4270/320195; 463/34700; 464/34771; 465/34820; 466/34919; 475/35568; 475/35589; 627/47013; 598/44843; 1436/107630; 2450/183719; 2447/183495; 2462/184641; 2839/212922; 2805/210366; 2808/210540; 2811/210781; 2811/210783; 2806/210391; 2796/209683; 2796/209688; 3376/253180; 3166/237448; 3173/237937; 3185/238843; 3286/246439; 4128/309560.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT), 1353/90; 1754/14; 1765/123; 1908/105; 2759/5; 883/19; 883/36; 921/16; 2893/72; 1062/1.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi (DH.SAİD), 1/486; 80/29; 150/315.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Belgeleri Tahrirat Kalemî (DH.SH.THR), 33/90; 48/53.

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS), 94/6; 24/2; 100/4; 90/1; 24/2; 50/6; 83/2; 118/8.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri (DH.ŞFR), 389/109.

Dahiliye Nezareti Tahrirat Kalemî Belgeleri (DH.EUM.THR), 59/5.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Belgeleri (HR.SYS), 126/42; 2914/89.

İrâde-Dahiliye (İ.DH), 789/64091; 782/63578; 790/64146; 981/77494; 1315/63; 984/77691; 1388/30; 1473/31; 1497/20; 1498/15; 1308/15.

İrâde-Hususî (İ.HUS), 19/100; 28/118; 70/65; 79/37; 123/20; 140/56; 140/95; 501/171; 501/33; 154/92.

İrâde-Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 64/3033.

Mâbeyn-İrâde (MB.İ), 54/21; 54/142.

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdiriyyeti (ML.EEM), 299/61.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 120/7.

Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), 159/79; 481/90; 313/90.

Sadâret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (A.MKT.MHM), 744/23.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2425/14; 2283/25; 2282/7; 2916/33; 2973/9; 2782/1; 2783/1.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 72/5.

Yıldız Maruzat Defterleri (Y.MRZ.d), 13876.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 21/27; 299/108; 303/175; 303/104.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK), 1/84; 1/58.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES), 136/46.

B- İngiliz Milli Arşivi (Foreign Office)

424/238, Vice-Consul Molyneux-Seel to Sir. G. Lowther, Van, March 24, 1913, Enclosure in No. 62, 56.

424/239, Vice-Consul Molyneux-Seel to Mr. Murling, Van, 22 July 1913, Enclosure in No, 259, 236.

424/79, No. 149, Captain Trotter, R.E., to the Marquis of Salisbury, December 9, 1878 (Received January 10, 1879), 104-105.

424/238, Vice-Consul Hony to Sir G. Lowther, Musul, April 3, 1913, Enclosure in No. 132, 113.

2- Süreli ve Resmî Yayınlar

Hukuk-ı Umumiye

İnsaf

Takvim-i Vekâyi

TBMM Zabıt Ceridesi

Vakit

3- Telif Eserler ve Makaleler

Ahmed Lûtfî Efendi. *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, cilt. 6-7-8, yeni yazıya akt. Yücel Demirel. İstanbul: YKY, 1999.

Akpınar, Ozan Can. "II. Abdülhamit Döneminde Vilâyât-ı Sitte'de Devlet-Toplum İlişkileri: Yönetimsel Sorunlar, Hamidiye Alayları ve İsyânlar." Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2023.

Aydoğan, Erdal. *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Celîl, Celîlê. *Kürt Tarihinden 13 İlginç Yaprak*, çev. Hasan Kaya, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2007.

Celil, Celilê. *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, çev. Mehmet Demir. Ankara: Özge Yayınları, 1992.

Chirguh, Bletch. *La question kurde ses origines et ses causes*. Publication De La Ligue Nationale Kurde Hoyboun, 1930.

- Dayar, Evren. “Antalya’da Devlet ve Eşrâf İlişkileri (1839-1908).” Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016.
- Demir, Fevzi. *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2007.
- Doğan, Cabir. “Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat’ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/12 (2010): 15-38.
- Doğan, Cabir. “Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869).” Doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010.
- Gencer, Fatih. “Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı.” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- Karademir, Nihat. *Osmanlı’nın Son Yüzyulunda Kürtler-Modernleşme, Merkeziyetçilik ve İsyân*. İstanbul: Nubihar Yayınları, 2017.
- Kardam, Ahmet. *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2011.
- Kardam, Ahmet. *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Sürgün Yılları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2019.
- Koç, Yener. “Bedirhan Pashazades Power Relations and Nationalism (1876-1914).” Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2012.
- Kutlay, Naci. *Osmanlı’dan Günümüze Kürtler Kürdoloji Notları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2014.
- Kutschera, Chris. *Kürt Ulusal Hareketi*, çev. Fikret Başkaya. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2013.
- Lütfi (Ahmed Ramiz). *20. Yüzyıl Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek*, proje koordinatörü N. K. Dinç ve A. Akpınar. İstanbul: Bgst Yayınları, 2007.
- Malmîsanij. *Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhani Ailesi Derneği’nin Tutanakları*. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2009.
- Malmîsanij. *İlk Kürt Gazetesi Kürdistan’ı Yayımlayan Abdurrahman Bedirhan (1868-1936)*. İstanbul: Vate Yayınevi, 2011.
- Mehmet Salih Bedir-Han. *Defter-i A’malım Mehmet Salih Bedir-Han’ın Anıları*, haz. M. Uzun, R. Bedir-Han. İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, 1998.
- Mustafa Nuri Paşa. *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, haz. Neşet Çağatay, cilt 3-4, Ankara: TTK Yayınları, 1980.
- Öğün, Tuncay. *Doğu’nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Örs, Orhan. *Aşiretçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık Kavşağında Osmanlı’nın Kürt Siyaseti (1876-1909)*. İstanbul: Nubihar, 2019.
- Reynolds, Michael A. “Abdürrezzak Bedirhan: Ottoman Kurd and Russophile in the Twilight of Empire,” *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 12/2 (2011): 411-450.
-

Salih Bedirhan. “Bedirhânî Hüseyin Paşa, Rojî Kürd, s. 3 (14 Ağustos 1913).” *Cemîyeta Hêvi ya Telabeyê Kurd (Kürd Talebe Hêvi Cemiyeti) û Rojî Kurd (1913)* içinde, ed. S. Veroj. İstanbul: Dara Yayınları, 2020.

Sertoğlu, Midhat. *İstanbul Sohbetleri*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992.

Sönmez, Cemil Cahit. *Antalya Mutasarrıfları, Valileri (Ocak 1899-14 Temmuz 1950)*. İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, 2012.

Şimşir, Bilal N. *Kürtçülük (1787-1923)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.

Ekler:

Ek 1. Hüseyin Kenan Pařa¹⁴⁶

¹⁴⁶ Salih Bedirhan, “Bedirhâni Hüseyin Paşa”, 259; Mehmet Salih Bedirhan, *Defter-i A'malım Mehmet Salih Bedir-Han'ın Anıları*, 64-65.